

नेपालको इतिहास, संस्कृति र सामाजिक व्यवस्था

8.१ आधुनिक इतिहास: महत्वपूर्ण राजनीतिक घटनाक्रम

नेपालको इतिहास

- ⦿ प्राचीनकाल: नेपाल प्रारम्भदेखि नेपाल संवत् सुरु सम्म (वि.सं. १३६ सम्म) (गोपाल वंश, अहिर वंश, किराँत वंश र लिच्छवी वंश)
- ⦿ मध्यकाल: वि.सं. १३६ देखि १८२५ सम्म नेपाल एकीकरण सम्म
- ⦿ आधुनिक काल: वि.सं. १८२५ देखि हालसम्म
- ⦿ नेपालको इतिहासको औपचारिक रूपमा लेखन: अंग्रेज इतिहासकार विलियम कर्क प्याट्रिक (सन् १८६१)
- ⦿ विलियम कर्क प्याट्रिकले लेखेको पुस्तकको नाम: An Account of the Kingdom of Nepal
- ⦿ नेपालको इतिहास शिरोमणी: बाबुराम आचार्य
- ⦿ बाबुराम आचार्यले लेखेको पुस्तक: नेपालको संक्षिप्त वृत्तान्त
- ⦿ नेपाल शब्द उल्लेख भएको प्रथम अभिलेख: वसन्तदेवको टिष्टुड अभिलेख
- ⦿ नेपाल शब्दको प्रयोग सर्वप्रथम: अथर्ववेदमा भएको
- ⦿ नेपाल उपत्यकालाई बसोबासयुक्त बनाउने व्यक्ति: मञ्जुश्री, चीन
- ⦿ नेपाल आउने बुङ्ग: विपश्वी, शिखी, विश्वम्भु, मञ्जुश्री, क्रकुच्छन्द
- ⦿ नेपाल सम्वत्को सुरुवात राघवदेवको पालामा भएको (वि.सं. २०६५।७।८ गते मान्यता पाएको)

नेपाललाई कुन युगमा के भनिन्थ्यो ?

- ⦿ सत्ययुग: सत्यवर्ती
- ⦿ त्रेतायुग: तपोवन
- ⦿ द्वापरयुग: मुक्तिसोषान
- ⦿ कलियुग: नेपाल

नेपालका विभिन्न वंशावलीहरू

वंशावली	प्रथम राजा	अन्तिम राजा
गोपालवंश	भुक्तमान/धर्माकर	यक्ष गुप्त
सूर्य वंश	भुमी वर्मा	विजय कामदेव
ठकुरीवंश	भाष्करदेव	शंकरदेव
कर्णाट वंश	नान्य देव	हरिसिंह देव
आभिरवंश	वरसिंह	भुवनसिंह
किराँतवंश	यलम्बर	गस्ती
सोमवंश	निमिष	भाष्कर वर्मा
लिच्छवीवंश	जयदेव प्रथम	जयकामदेव
मल्लवंश	अरिदेव मल्ल	जयप्रकाश मल्ल

गोपाल वंश (गाईपालक)

- ⦿ पहिलो राजा: भुक्तमान (हिन्दू धर्म) र धर्माकर (बौद्ध धर्म अनुसार)
- ⦿ ने मुनिले भुक्तमान (भूमिगुप्त) लाई राजा बनाएका
- ⦿ अन्तिम राजा: यक्ष गुप्त (जीन गुप्त)
- ⦿ इतिहासकार राइटका अनुसार द जना राजाले ५२१ वर्ष शासन गरेका
- ⦿ गोपाल वंशको शासन केन्द्र: मातातीर्थ
- ⦿ गोपाल वंशको पालामा पशुपतिमा ज्योर्तिलिङ्ग प्राप्त भएको
- ⦿ गोपालराज वंशावली जयस्थिति मल्लका पालामा तयार गरिएको
- ⦿ अन्तिम गोपालवंशी राजा यक्षगुप्त निःसन्तान भएकाले शासन सत्ता अभिरवंशी (महिषपाल वंश) मा पुगेको
- ⦿ यसबेला नेपालको सीमाना पूर्वमा दुधकोशी, पश्चिममा त्रिशुली, उत्तरमा गोसाइकुण्ड र दक्षिणमा चिल्लाङ्गसम्म रहेको
- ⦿ संस्कृत भाषामा रहेको गोपाल वंशावली तयार गर्ने राजा : जयस्थिति मल्ल
- ⦿ गोपाल वंशका राजाहरू : भूमिगुप्त, जयगुप्त, धर्मगुप्त, हर्षगुप्त, भीमगुप्त, मणिगुप्त, विष्णुगुप्त र जीनगुप्त (यक्ष गुप्त) गरी द जना राजाहरूले शासन गरेको अवधि : ५२१
- ⦿ गोपालवंश आरम्भ हुनुभन्दा अगाडि नेपालको शासनव्यवस्था सञ्चालन हुने तन्त्र : कविलातन्त्र
- ⦿ नेपालका आदिवासी समुदाय समेत भनेर चिनिने गोपालहरूलाई गोपाल वंश भनिनुको कारण : गाईपालक समुदाय भएकोले
- ⦿ दक्षिणबाट आएका गोपालहरू र यहाँका प्राचीन नाग जातिबीच भीडन्त हुँदा नाग जातिहरू पराजित भई दक्षिण भेगतर्फ लागेपछि नेपाल उपत्यकामा गोपालहरूको वर्चस्व कायम भएको

अहिर/आभिर/महिषपाल

- ⦿ पहिलो अभिर वंशी राजा: वरसिंह (त्यसपछि जयसिंह)
- ⦿ अन्तिम राजा: भुवनसिंह
- ⦿ अभिर वंशीले १६१ वर्ष २ महिना शासन गरेका
- ⦿ नेपालमा शासन गर्ने दोस्रो वंश जुन समयमा भैंसी पाल्ने गर्दथे र सोही कारण उनीहरूलाई महिषपाल भनिएको
- ⦿ शासन केन्द्र मातातीर्थ थियो भने सिम्रौनगढ र जनकपुरको बीचको समतल भू-भागमा यो वंशका मानिसहरूले हातहतियार सहित भैंसी पाल्ने गर्दथे भने पछि काठमाडौं उपत्यका गाई शासन गर्न थालेका

किराँत काल

- ⦿ अभिर वंशी राजा भुवन सिंहलाई पराजित गरी सत्ता नियन्त्रणमा लिएका
- ⦿ नेपालमो पूर्व तामाकोशी र दूधकोशीको किनारमा मूलथलो भएका जाति
- ⦿ किराँतहरूको शासन केन्द्र: गोकर्ण
- ⦿ इतिहासकार राइटका अनुसार २९ जना किराँती राजाले १११८ वर्ष शासन गरेका (कतै कतै २८ जना समेत भेटिएको)
- ⦿ किराँत वंशका प्रथम राजा: यलम्बर
- ⦿ किराँत वंशको अन्तिम राजा: गस्ती
- ⦿ किराँत वंशका छैठौं राजा: हुमती महाभारत युद्धकालीन (कुरु क्षेत्रमा पाण्डवको पक्षम लडेका, शिव र अर्जुनबीच युद्ध भएको)
- ⦿ किराँत वंशको सातौं राजा: जितेदास्ती (गौतम बुद्ध काठकाडौं उपत्यका आएका)

- ⦿ किराँत वशको चौथौं राजा: स्थुंको, (सप्राट अशोक नेपाल आई छोरी चारुमतिको विवाह देवपालसंग गराइदिएका)
- ⦿ २८ औं राजा : पटुको (राजधानी शंखमुल सारेका)
- ⦿ यलम्बरलाई महाभारतमा भनिएको नाम : बर्बरिक
- ⦿ किराँती राजा यलम्बरको नामबाट राखिएको पाटनको पुरानो नाम : “यल”
- ⦿ लिम्बु, राई, याख्खा, सुनुवार, धिमाल, जिरेल, सुरेल, थामी र हायु लगायतका जातिहरूलाई बुझाउने जाति : किराँत
- ⦿ काठमाडौं उपत्यकामा उत्खननका क्रममा भेटिएका नियोलिथिक उपकरणहरूबाट नेपालमा ९ हजार वर्ष पहिलेदेखि मानिसहरू बस्ने गरेको अनुमान गरिए अनुसार किराँत जातिका मानिसहरू करिब २५ सय वर्ष अधिदेखि बसोबास गरेको विश्वास गरिएको

राइट वंशावली अनुसार किराँत राजाहरू र तिनले गरेको शासन अवधि (शासन अवधि करिव १,११८ वर्ष)

कति औं राजा	राजाको नाम						
१	यलम्बर	२	पवि	३	स्कन्धर	४	बलम्ब
५	हुती	६	हुमती	७	जितेदास्ती	८	गर्लिज
९	पुस्क	१०	सूर्यमा	११	पुप	१२	बुद्धग
१३	स्वनन्द	१४	स्थुद्धको	१५	जिंघो	१६	नाने
१७	लुक	१८	थोर	१९	थोको	२०	वर्म
२१	गुज	२२	पुष्कर	२३	केशु	२४	सुज
२५	संस	२६	गुणम्	२७	खिम्बु	२८	वातुका
२९	गस्ती						

किराँतकालीन सामाजिक अवस्था

- ⦿ समतल मैदान भागबाट लिच्छवी शाक्य-कोली आदि जातिको उपत्यकामा आगमन : किराँतकाल
- ⦿ उपत्यकामा प्रशस्त बस्तीहरू स्थायी रूपबाट निर्माण भइसकेको समय : किराँतकाल
- ⦿ नेपाली संस्कृतिको उत्पत्तिकाल भनेर चिनिने शासनकाल
- ⦿ किराँतीहरूको आराध्य देवता : महादेव
- ⦿ पार्वतीलाई सुनिमा र शिवलाई पारुहाङ्ग मान्ने जाति : किराँत
- ⦿ वैष्णव, शैव तथा बौद्ध धर्मको प्रवेश किराँतकालमा भइसकेको विश्वास गर्न सकिने आधार : कोलिग्रामको स्थापना
- ⦿ बौद्ध धर्मको प्रवेशले स्तूप चैत्य निर्माण र शैव तथा वैष्णव धर्मको प्रवेशले मन्दिरको निर्माणमा सहयोग गर्ने वंश : किराँतकाल
- ⦿ कृषि व्यवसायमा संलग्न भएको काल : किराँतकालमा
- ⦿ तिलमक शब्दले कुलो बुझाउँथ्यो
- ⦿ माछा, मासु, दूध, साग, सब्जी, चामल खाने र मद्यपान गर्ने गर्थे भनी विश्वास गरिएको वंश : किराँतवंश
- ⦿ प्रकृतिको पूजा, नाग, वृक्ष, चट्याङ्ग आदिको पूजा गर्ने वंश : किराँत वंश
- ⦿ पशुपतिको आर्यघाटमा रहेका विश्वासको मूर्ति निर्माण गर्ने वंश : किराँतवंश
- ⦿ किराँतकालका प्रथम राजा यलम्बरको पूर्णकदको सालिक निर्माण गरिएको स्थान : संख्खासभा
- ⦿ सप्राट अशोकको आक्रमणको डरले शासनकेन्द्र मातातीर्थबाट गोकर्णमा सारी त्यहाँबाट शासन सञ्चालन गर्ने किराँती राजा : स्थुंको

- सोमवशीहरुको आक्रमणको डरले गोकर्णबाट शंखमुलतिर शासनकेन्द्र सार्ने किराँती राजा : वातुक
- हाडले राजालाई, तुम्याडले मन्त्रीलाई र चुम्लुडले भारदारी परिषद्लाई जनाउने काल : किराँतकाल

लिच्छवी काल

- पाटनको च्यासलमा युद्ध गरी कति किराँतहरुलाई मारेर राज्य लिने काल : लिच्छवीकाल
- भारतको वैशालीबाट आएका लिच्छवीहरुले गरेको शासन अवधि : करिब ८०० वर्ष
- यो वंशका प्रथम र अन्तिम राजा : जयदेव प्रथम र जयकामदेव
- पहिलो प्रमाणित अभिलेख राजा मानदेवको सन् ४६४ को चाँगुको अभिलेख हो जसमा मानदेवभन्दा अगाडिका तीन पुस्ताको विवरण दिइएको छ। यसबाहेक लिच्छवी वंशका आठौं शताब्दीतिरका राजा जयदेवको पशुपति अभिलेखमा लिच्छवी राजाहरुको सुरुदेखिकै वंशावली लेखिएको
- नेपालको स्वर्ण युग भनिने
- आदि पुरुषः सुपुष्प
- चार वर्ण, अठार जातको प्रथाको व्यवस्था
- सूर्यवंशी क्षेत्रीयहरु रहेको भनिएका लिच्छवीहरुको राजतन्त्रात्मक शासन व्यवस्था र शासनको केन्द्र रहेको स्थान : हाँडीगाउँ
- लेखाइमा ब्राह्मी लिपी प्रयोग गर्ने यो वंशको शासनको समयमा शिक्षाको भाषा संस्कृत र पाली तर राजकीय भाषा संस्कृत कायम भएको काल : लिच्छवीकाल
- भूमिलाई जड्गल, खेत र पाखो गरी ३ भागमा विभाजन गर्ने वंश : लिच्छवीवंश
- लिच्छवीकालमा व्यवस्थापिकाको कार्य गर्ने अंग : अन्तरसान (राज्यसभा)
- ग्राम, तल, द्रंग, विषय आदि विभिन्न प्रशासनिक एकाइहरु भएको समय : लिच्छवीकाल
- लिच्छवीकालमा प्रशासनिक कार्य गर्ने : पञ्चाली
- राजालाई सघाउन मन्त्री (अमात्य), प्रहरी प्रमुख (दण्डनायक), सेना प्रमुख (महाबलाध्यक्ष), राजाका निजी सचिव (महाप्रतिहार) आदिको व्यवस्था भएको वंश : लिच्छवीकाल
- अन्तरासन र परमासन गरी २ सर्वोच्च न्यायिक निकाय रहने व्यवस्था : लिच्छवीकाल
- लिच्छवीकालमा स्थानीय स्तरमा न्यायिक निकायको रूपमा रहने व्यवस्था : पञ्चाली
- लिच्छवीकालमा मालपोतको रूपमा तिरिने रकम : पिण्डक
- व्यापारिक नेतालाई सार्थवाह र साधारण व्यापारीलाई वणिक भनिने काल : लिच्छवीकाल
- वस्तु नापका लागि तुलादण्डको प्रयोग गरिने चलन : लिच्छवीकाल
- लिच्छवीकालमा केन्द्रदेखि टाढा रहेका गाउँमा तिरो उठाउने र भै-भगडा मिलाउने काम गर्ने व्यक्ति : द्वारे
- लिच्छवीकालमा जिल्लाको प्रतिनिधिको रूपमा रहने व्यक्ति : विषयपति

लिच्छवीकालीन शब्द	अर्थ
अग्रहार	शिक्षा सम्बन्धी कार्य गर्ने
प्रसादाधिकृत (कार्यालय प्रमुखले सबैलाई तलब (प्रसाद दिने) अधिकृत	कार्यालय प्रमुख
बलाध्यक्ष (बल प्रयोग गर्ने अध्यक्ष)	सेनापति
अधिकरण	प्रशासकीय कार्य गर्ने सरकारी अड्डा
युवराज	भावी राजा
प्रधान	ग्राम प्रशासक

महासर्वदण्डनायक (सर्वदण्डनायको प्रमुख)	प्रधानन्यायाधीश
भट (भट्ट बन्दुक पड्काउने)	सिपाही
अमात्य (मन्त्री मात्ल नहुने भएकाले)	मन्त्रीसरहको पद
महाप्रतिहार	राजदरबार सम्बन्धी हेँने
महाबलाध्यक्ष (बल प्रयोग गर्ने प्रमुख)	प्रधानसेनापति
सर्वदण्डनायक (सबैलाई दण्ड सजाय तोक्ने नायक)	न्यायाधीश
सामान्त (केही कर्मचारीको व्यवहार यस्तै हुने)	प्रशासक
भट्टानायक (सिपाहीको प्रमुख)	सेनाध्यक्ष
तिलमक	कूलो
वणिक	साधारण व्यापारी
सर्थवाह	व्यापारिक नेता
मानिका	ध्यू चामल, धान जोखे भाँडे

लिच्छवीकालीन कार्यालयहरु

- विवाह, पुर्नविवाह, सम्बन्ध विच्छेद : माप्चोक
- यातायात, कूलो र खानेपानी : लिङ्क्वल
- राजस्व संकलन गर्ने, मालापोत उठाउने, भूमि : कुथेर
- अग्रहारः शिक्षा सम्बन्धी
- पञ्चअपराध (चोरी, हत्या, परस्त्रीगमन, राजद्रोह र अपराधमा सधाउने सम्बन्धी) हेँने : शुल्ली वा शोल्ल

केही लिच्छवीकालीन करहरु

करको नाम	लाग्ने कर	करको नाम	लाग्ने कर	करको नाम	लाग्ने कर
भाग कर	कृषिमा	कर	व्यापार/व्यवसायमा		
आपणकर	पसलमा	सुकर कर	सुगुरमा	भोग कर	पशुमा
तैलकर	तेलमा	पलाण्डुकर	प्याजमा	मल्लकर	भैसीमा
चैलकर	कपडामा	सिंकर	काठ दाउरामा	मल्लयुद्ध र गोयुद्ध कर	मनोरञ्जनमा

दरबारमा रहने अड्डाहरु

- पूर्वी भागको प्रशासन हेँने : पूर्वाधिकरण
- पश्चिम भागको प्रशासन हेँने : पश्चिमाधिकरण
- जात, धर्मको रेखदेख गर्ने : भट्टाधीकरण
- भकारा तथा श्रम सम्बन्धी बन्दोबस्त गर्ने : विष्टि

लिच्छवीकालीन दण्डहरु

- वाक दण्ड : हप्काउने
- धन दण्ड : जरिवाना गर्ने
- वध दण्ड : अंग छेदन गर्ने
- सर्वस्वहरण दण्ड : सबै सम्पत्ति राज्यले लिने
- धिक दण्ड: बेइज्जत गर्ने

प्रमुख राजाहरू

जयदेव प्रथम

- प्रथम लिच्छवीवंशी राजा : जयदेव प्रथम
- मानदेवभन्दा पनि १६ पुस्ता अगाडिका राजा : जयदेव प्रथम

सुपुष्प

- ५६ वर्ष शासन गर्ने राजा : सुपुष्प
- कतिपय विद्वानहरूले सुपुष्पलाई नै नेपालका प्रथम लिच्छवी राजाको रूपमा मान्ने गरेको पाइने
- वंशावलीहरूमा सुपुष्प : चौथो लिच्छवि राजा
- गोपाल राजवंशावलीमा सुपुष्प : सुपुष्पदेव
- भाषा वंशावलीमा सुपुष्पको अर्को नाम : पशुपुष्पवर्मा
- राइट वंशावलीमा राजा सुपुष्पको अर्को नाम : पशुप्रेखदेव
- लिच्छवीकालको आदिपुरुष भनेर चिनिने राजा : सुपुष्प
- नेपालमा वर्ण व्यवस्था कायम , पशुपतिको देवल बनाउने, त्यसमा छाना हाल्ने, सहरलाई सुन्दर बनाउने, राज्यमा मर्यादा कायम गर्ने तथा न्यायपूर्वक प्रजाहरूको पालन गर्ने काम गरेका
- पशुपति मन्दिरमा सुनको छाना हाल्नुका साथै गजुरसमेत थपेर अग्लो र भव्य तुल्याएका

मानदेव (वि.सं. ५२१-५६२): ४१ वर्ष

- नेपालका प्रथम प्रमाणिक राजा (प्राचीन नेपालको इतिहास पनि बढी स्पष्ट र भरपर्दो भएकाले)
- चाँगुनारायण, देउपाटन र केलकोटमा अभिलेख राख्न लगाउने राजा
- गोकर्णमा वस्ती बसाएका
- प्रथम राजदरबार मानगृह निर्माण
- यिनको पालामा सिमाना पूर्वमा कोसी, पश्चिममा गण्डकी (कालीगण्डकीपारी मल्लपुरी) र उत्तरमा हिमालयसम्म फैलाएको थियो
- शंकरदेवका नाति, वृषभदेवका पनाति र धर्मदेवका छोरा
- भोगिनी, गुणवती र क्षमासुन्दरी गरी तीनजना रानीहरू
- उपत्यकाको सबैभन्दा पुरानो वैष्णव तीर्थस्थल, नेपाली इतिहासको मूल र नेपालको सबैभन्दा पुरानो मन्दिरको रूपमा लिइने मन्दिर : चाँगुनारायण मन्दिर
- मानाङ्क र श्री भोगिनी अडिक्त नेपालको प्रथम मुद्रा प्रचलनमा ल्याउने राजा : मानदेव
- मानाङ्कमा अंकित गरिएको चित्र : अग्रभागमा सिंह र कमल लिएकी देवी र पछाडिको भागमा श्री भोगिनी
- चाँगुनारायण क्षेत्रमा रहेका जम्मा अभिलेखहरू : ३५१ वटा
- पहिलो तिथि मितियुक्त अभिलेख चाँगुमा खडा गर्ने राजा (वि.सं. ५२१ दुङ्गामा संस्कृत भाषामा कुँदिएको)

शिवदेव प्रथम

- लिच्छवी कुलकेतु उपाधि लिएका राजा
- भौम गुप्तमा रहेको राजकीय श्री शब्द खोस्ने राजा : शिवदेव प्रथम
- गुप्तवंशी सामन्तहरूबाट समेत राजकाज हुँदै आएकोमा एकछत्र लिच्छवीबाट मात्र शासन चलाउने राजा
- नेपालको चौतर्फी विकासको सुरुवात : शिवदेव र अंशुवर्माको संयुक्त शासनकाल
- भान्जा अंशुवर्मालाई शासकीय अधिकार दिई आफू धर्मकर्ममा लागेका राजा : शिवदेव प्रथम

अंशुवर्मा (६६२-६६८)

- ⦿ रोलक्रम अनुसार राजा नभएका
- ⦿ उनको समयमा भारतमा हर्षवर्द्धन र तिब्बतमा स्रोडचड गम्पोले शक्तिशाली साम्राज्य खडा गरेका हुनाले तिब्बतसँग उनले साँठगाँठ गरे । तिब्बती राजा स्रोडचड गम्पोसँग उनले राजकुमारी भृकुटी (हरितारा) को विवाह गराईदिएका (नोट: भृकुटीलाई तिब्बती भाषामा ‘ठिचुड’ भनिन्छ ।)
- ⦿ महाराजधिराज र युवराजधिराजको घोषणा गरेका, पशुपतिपादनुगृहित, महासामन्त, कलहभिमानी पदवी धारण गरेका
- ⦿ हिन्दू र बौद्ध धर्ममा आस्था, बोधिसत्त्वको अवतार
- ⦿ कैलाशकुट भवन, शब्दविद्या ग्रन्थको रचनाकार
- ⦿ नापतौल, बालकको सालानाल काट्ने चलन चलाएका
- ⦿ वैष्णव मुद्रा, गुप्त सम्वत चलाएका
- ⦿ पशुपतिलाई राजमान्यता दिने
- ⦿ अंशुवर्माको पालामा विकास भएका मुख्य क्षेत्र : कृषि, पशुपालन, व्यापार, परराष्ट्र सम्बन्ध र रक्षा व्यवस्थान
- ⦿ अंशुवर्माले शासन गरेको अवधि : १६ वर्ष (वि.सं. ६६२-६७८)
- ⦿ अंशुवर्माको राजदरबार कैलाशकुट रहेको स्थान : पशुपति देवपाटन नजिकै
- ⦿ बुद्धमतिमा शिलालेख स्थापना गर्ने राजा
- ⦿ इतिहासमै आदर्श शासकका रूपमा रहेका व्यक्ति
- ⦿ अंशुवर्माकी बहिनी भोगदेवीको विवाह : सुरेन (भारतका राजा)
- ⦿ अंशुवर्माको बारेमा उल्लेख र वर्णन गर्ने प्रसिद्ध चिनियाँ यात्री : हुयन साड
- ⦿ वि.सं. ६७८ तिर मृत्यु
- ⦿ तिब्बती राजा स्रोडचडगम्पो विवाह गर्न तिब्बत जाँदा लगेका व्यक्ति : शिलमञ्जु बौद्ध भिक्ष

अंशुवर्माको सामाजिक सुधार

- ⦿ अंशुवर्माको समयमा समाजको मुख्य पृष्ठभूमि वर्ण व्यवस्थामा आधारित रहेको
- ⦿ प्रत्येक व्यक्तिले आफ्नो जात अनुसारको पेशा गर्न, यसमा तलमाथि नहोस् अर्थात् धर्मसंकट नहोस् भन्ने कुरामा जोड दिएर वर्णव्यवस्थालाई व्यवस्थित गरेका
- ⦿ वर्ण व्यवस्थाको मूल आधार पेशा उल्लेख भएको

अंशुवर्माको आर्थिक सुधार

- ⦿ अंशुवर्माको पालामा नेपालको आम्दानीको मुख्य स्रोत कृषि, पशुपालन र वाणिज्य रहेको
- ⦿ कृषिको उन्नतिको लागि कुलो आदिको बन्दोवस्त गरेका
- ⦿ वैदेशिक व्यापार विशेष गरी निर्यात व्यापारलाई प्रोत्साहन दिने काम गरेका
- ⦿ टिस्पुङ्गको अभिलेखबाट निर्यात व्यापारलाई बढावा दिन अंशुवर्माले दिएको व्यापार नीति उल्लेख भएको

अंशुवर्माको राजनीतिक सुधार

- ⦿ कथं प्रजामे सुखिनः भवये: इति भनेर जनतालाई सुख दिनु नै शासनको मुख्य उद्देश्य हो भनी घोषणा गरे
- ⦿ अंशुवर्माले राज्यको सुरक्षाको प्रबन्ध गरे । जनतालाई शासनमा सम्मिलित गराउन उनले पाञ्चालीलाई बढी अधिकार प्रदान गरी जनतालाई सक्रिय बनाउने कार्य गरे

अंशुवर्माको धार्मिक सुधार

- ⦿ अंशुवर्माको शैवधर्मप्रति विशेष आस्था थियो । एक धार्मिक सम्प्रदायले अर्को सम्प्रदायको निन्दा गर्ने कार्यको विरुद्ध नेपालका सबै धार्मिक सम्प्रदायमा सरकारी तहमा समान आस्था लिने नीति लिए । उनले शैवधर्मलाई राष्ट्रधर्मको स्थान दिए भने वैष्णव, बौद्ध आदि धार्मिक सम्प्रदायलाई पनि उनले उत्तिकै प्रोत्साहन दिएका थिए ।

उदयदेव

- ⦿ शिवदेव प्रथमका जेठा पुत्र : उदयदेव
- ⦿ आफ्नै भाई ध्रुवदेवद्वारा पदच्युत गरिएका राजा : उदयदेव
- ⦿ तिब्बतमा शरण लिने प्रथम राजा : उदयदेव
- ⦿ अंशुवर्माको मृत्युपछि शासन गर्ने राजा : उदयदेव

नरेन्द्रदेव (७०२-७३६)

- ⦿ लिच्छवीकालीन आकाशको पूर्णचन्द्रका नामले चिनिने राजा
- ⦿ महाराजधिराज परमभट्टारक तथा परममहेश्वरको पदबी धारण गर्ने राजा
- ⦿ पण र पुराण नामक मुद्रा प्रचलनमा ल्याएका (१ पुराण = १६ पण)
- ⦿ रातो मच्छन्द्रनाथको जात्रा (लामो समयसम्म चल्ने), भोटोजात्रा
- ⦿ भद्राधिवासको निर्माण
- ⦿ भग्नालमा बुट्टा राख्ने
- ⦿ द्वैध शासनको अन्त्य गरेका (नोट: वसन्तदेवको पालामा द्वैध शासनको शुरु भएको)

शिवदेव द्वितीय

- ⦿ थानकोटमा बस्ती बसाल्ने तथा पशुपतिमा चाँदीको कमलको फूल चढाउने राजा : शिवदेव द्वितीय
- ⦿ नन्दीकेश्वर वहाल र नन्दीशाला विहारको निर्माण गर्ने राजा : शिवदेव द्वितीय

भाष्करदेव वर्मा

- ⦿ ठकुरीवंशको प्रथम राजा : भाष्करदेव वर्मा
- ⦿ हेमवर्ण विहार र नील विहारको निर्माण गर्ने राजा : भाष्करदेव वर्मा

प्रचण्डदेव

- ⦿ शान्ति श्री
- ⦿ पशुपतिनाथ मन्दिरको निर्माण गर्ने राजा
- ⦿ स्वयम्भूको ज्योति छोपी त्यसमाथि चैत्यको निर्माण गर्ने राजा : प्रचण्डदेव

वलदेव

- ⦿ हाँडीगाउँको स्थापना गर्ने राजा : वलदेव
- ⦿ खाद्य संकटबाट जनतालाई बचाउने राजा : वलदेव

कलाकार अरनिको

- ⦿ हालको नेपालको पाल्पा जिल्लामा जन्मिएका कलाकार अरनिकोको जन्म : वि.सं. १३००
- ⦿ अरनिकोको वास्तविक नाम : बलबाहु
- ⦿ अरनिकोको चीन भ्रमण : वि.सं. १३१७ (१७ वर्षको उमेरमा)
- ⦿ अरनिको चीन जाँदा चीनका राजा : कुब्ला खाँ

- ⦿ अरनिकोले प्रचलनमा ल्याएको प्यागोडा शैली : पाइतास्ते
- ⦿ अरनिको चीन जाँदा नेपालमा राजा : जय भीमदेव

गुणकामदेव

- ⦿ काठमाडौंका संस्थापक राजा
- ⦿ भद्रकाली मन्दिरको निर्माण
- ⦿ शाक्यवंशको कन्यालाई कुमारी बनाई पूजा गर्ने चलन चलाएका
- ⦿ कान्तिपुरमा मानब बस्ती बसाल्ने
- ⦿ इन्द्रजात्रा, कृष्ण जात्रा, शृङ्खेरी जात्रा, लाखे जात्रा, हिले जात्रा (कृश्म हिलाई) जस्ता जात्राहरु चलाउने राजा
- ⦿ मरुसतल र मरुहिटीको निर्माण
- ⦿ इतिहासकार कर्क प्याट्रिकका अनुसार गुणकामदेवको शासनकाल : १८ वर्ष
- ⦿ लक्ष्मीकामदेव पनि भनेर चिनिने राजा
- ⦿ उमामहेश्वरको मूर्ति, कोटीहोम गर्ने,

लिच्छवीकालका अड्डाहरू

- ⦿ महासर्वदण्डनायक : प्रधानन्यायाधीश
- ⦿ सर्वदण्डनायक : न्यायाधीश
- ⦿ महावलाध्यक्ष : प्रधानसेनापति
- ⦿ वलाध्यक्ष : सेनापति
- ⦿ भट्टनायक : सेनाध्यक्ष
- ⦿ गोल्मिक : सेनानायक
- ⦿ भट्ट : सिपाही
- ⦿ भट्टारक : राजाको निजी सचिव
- ⦿ अमात्य : मन्त्रीस्तरीय अधिकारी
- ⦿ प्रसादाधिकृत : कार्यालय प्रमुख
- ⦿ प्रधान : ग्रामप्रशासक
- ⦿ सामन्त : प्रशासक
- ⦿ महाप्रतिहार : राजदरबार हेर्ने प्रमुख, राजगद्धी सम्बन्धी कार्य गर्ने व्यक्ति, राजाको हजुरिया
- ⦿ दुतक : राजधोषणा प्रचार प्रसार गर्ने
- ⦿ दण्डनायक : प्रहरी प्रमुख
- ⦿ प्रतिहार : राजदरवार हेर्ने अधिकृत
- ⦿ युवराज : भावी राजा
- ⦿ दुत : कृषि, वन, सिँचाइ व्यापार हेर्ने

सोमवंश

- ⦿ सूर्यवंशी राजा विजयकामदेव पुत्रहीन भएकाले सोमवंशी राजपुतलाई उत्तराधिकारीमा चयन गरेका
- ⦿ सोमवंशको शासन केन्द्र रहेको स्थान : गोदावारी
- ⦿ ६ जना राजाहरूले ३५५ वर्ष शासन गरेका (निमिष, मताक्ष, काकवर्मा, पशुप्रेक्ष देव, भूमि वर्मा र भाष्कर वर्मा)
- ⦿ पशुपतिनाथको जिरोद्धार गरी छानालाई स्वर्णमय बनाउने राजा : पक्षुप्रेक्षदेव

- ⦿ गोदावारीको १२ वर्षे मेला चलाउने राजा : निमिष
- ⦿ सोमवंशका प्रथम र अन्तिम राजा : प्रथम राजा निमिष र अन्तिम भाष्कर वर्मा

मध्यकाल (मल्ल काल)

- ⦿ वि.सं. ९३६ मा नेपाल सम्वत् सुरु भएपछि प्रारम्भ भएदेखि नेपाल एकीकरण सम्मको समय : मध्यकाल (मल्ल काल)
- ⦿ राजा राघवदेवको पालामा नेपाल सम्वत्को सुरुवात भएको
  - ↳ शंखधर साख्वाले जनताको ऋणमोचन गराई नेपाल सम्वत् चलाएका
  - ↳ शंखधर साख्वालाई २०५६ मंसिर ३ गते राष्ट्रिय विभूति घोषणा गरिएको
  - ↳ वि.सं. २०६५ कार्तिक ८ गते नेपाल संवत्सराई राष्ट्रिय मान्यता दिइएको
- ⦿ मल्लहरु भारतको कुशीनगरबाट आएका (गण्डक क्षेत्रमा शरणार्थीको रूपमा)
- ⦿ मल्लहरुको राजधानीः भक्तपुर
- ⦿ पहिलो राजा: अरिदेव मल्ल
- ⦿ अन्तिम राजा: जय प्रकाश मल्ल
- ⦿ यक्ष मल्लको पालामा विभाजन भई काठमाडौं उपत्यका भक्तपुर, पाटन र कान्तिपुरमा टुक्रिएको
- ⦿ भक्तपुरको पहिलो मल्ल राजा राय मल्ल हुन् भने अन्तिम राजा रणजित मल्ल
- ⦿ पाटनको पहिलो राजा: रण मल्ल हुन् भने अन्तिम राजा तेजनरसिंह मल्ल
- ⦿ कान्तिपुरको पहिलो राजा रत्न मल्ल हुन् भने अन्तिम राजा जय प्रकाश मल्ल
- ⦿ मल्लहरुको इष्टदेवी : तलेजु भवानी
- ⦿ मल्लहरुको न्याय सम्पादन कार्य : हिन्दू धर्मग्रन्थमा आधारित
- ⦿ मध्यकालमा रहेको शासनलाई मल्लकालको शासन भनिनुको अर्थ : मल्लहरुको शासन भएकोले
- ⦿ काठमाडौं प्रवेश गर्नुअघि गण्डकीपारी उनीहरुले शासन चलाएको स्थान : मल्लपुरी
- ⦿ यक्ष मल्लको पालामा नेपालको सीमानामा भएको विस्तार : पूर्वमा सिक्किम, पश्चिममा गोरखा, उत्तरमा कुटि र केरुङ्ग र दक्षिणमा विहारसम्म
- ⦿ मल्लका राजाहरुले लिने पदवीहरुमा : नेपालेश्वर, विद्यापारङ्गत, कविन्द्र आदि
- ⦿ नेपाल उपत्यकाको सङ्गठित मल्ल राज्यका अन्तिम मल्ल राजा —यक्ष मल्ल
- ⦿ नेवार समुदायमा हुने बेलविवाह : इही
- ⦿ मध्यकालको अवधिमा शासन गर्ने विभिन्न वंशहरुमा : गोर्खामा शाहवंश, पाल्पामा सेनवंश, कर्णाली क्षेत्रमा खस मल्लवंशी, सिम्रौनगढमा कर्नाटवंश
- ⦿ हिन्दू शिक्षा भन्दा पनि बौद्ध शिक्षाले प्राथमिकता पाएको काल
- ⦿ नेवारी र मैथिली भाषा बढी लोकप्रिय रहेको
- ⦿ राजक्षेत्र, जागीर, विर्ता र गुठी गरी भूमिलाई ४ भागमा गरिएको विभाजन

मल्लकालीन प्रशासनिक पद तथा निकायहरु

प्रशासनिक पद	कार्य/निकाय	प्रशासनिक पद	कार्य/निकाय
चौतारिया	प्रधानमन्त्री	उमराव	सैनिक चौकी
अमात्य	मन्त्री	जिम्माल	गाउँ स्तरका कर्मचारी
काजी	भारदार	छरिदार	दौडाहा ठोलीको प्रमुख

थकाली	पञ्चहरुको मुख्य व्यक्ति	सामन्त	प्रशासक
चरिदार	अनुसन्धान अधिकृत	राजोपाध्याय	राजगुरु
मुखिया	गाउँ स्तरको प्रशासक		
महापस्त्र	स्थानीय शासक	परमान	भारदार

भण्डारनायक	राजाको भण्डार हेर्ने
पञ्चसमुच्चय	सानातिना भै-भगडा हेर्ने स्थानीय बुढापाका
विषय	जिल्ला
कोट्टनायक	किल्ला रक्षक
भारदारी सभा	राजसभा
उमरान	सैनिक
कोतवाल	शान्ति सुरक्षा
टक्सारी	सिक्का छाने
दौवारिक	स्थानीय स्तरमा छिनोफानो गर्न नसकिएका मुद्दाहरु राजा वा राजदरबारमा पुऱ्याउने माध्यम
ढल्पा	कुलो, नहर आदिको रेखदेख गर्ने अड्डा
खरदार	देशभरिको भ्रमण गरी न्याय दिने
द्वारे	गाउँको भै-भगडा हेर्ने

केही मल्ल राजाहरुका मुख्य कार्यहरु

राजा	मुख्य कार्यहरु
जयस्थिति मल्ल	<ul style="list-style-type: none"> ⌚ राजल्लदेवीका पति ⌚ सामाजिक सुधारक ⌚ राज्यको उत्तराधिकारी नभएपनि राजा भएका ⌚ पेशागत हकहितको संरक्षण, ⌚ जग्गालाई अब्बल, दोयम, सिम र चाहार गरी चार भागमा विभाजन घर, ⌚ जमिन बेचविखन गर्न र बन्धक राख्न पनि पाइने व्यवस्था ⌚ माना, पाथी, ढक तराजुमा सुधार ⌚ चारवर्ण छत्तिस जातको सामाजिक व्यवस्था ⌚ बाहुनलाई पञ्च द्रविड र पञ्चगौडमा विभाजन गरेका ⌚ जातीय पेसा र पहिरनको व्यवस्था ⌚ गोपाल राजवंशावलीको रचना ⌚ विवाहपछि महिलाको थर पुरुषको थरमा परिवर्तन हुने चलन चलाउने राजा ⌚ अपराधीलाई शारीरिक दण्डको सट्टा आर्थिक दण्ड दिने चलन चलाउने राजा : जयस्थिति मल्ल ⌚ पशुपतिमा उन्मत्त भैरवको निर्माण, लबकुश मन्दिरको निर्माण, जयबागेश्वरी मन्दिरको निर्माण, ⌚ व्यवसायिक शिक्षाको शुरुवात गरेका, मानव न्याय शास्त्रको रचना गरेका,
यक्ष मल्ल	<ul style="list-style-type: none"> ⌚ भक्तपुर तौमडी टोलको मन्दिर, ⌚ दत्तात्रेय मन्दिर, यक्षश्वर मन्दिर,

	<ul style="list-style-type: none"> ⇒ ललितपुरको भीमनाथ मन्दिर स्थापना, ⇒ नेपाल मण्डलेश्वर भनेर चिनिने, ⇒ पशुपतिमा भट्ट पुजारी राख्ने, (पहिलो भट्ट: शेखरानन्द, हालको भट्ट: गणेश भट्ट) ⇒ संहितापाठ नामक हस्तलिखित ग्रन्थ लेखेका
लक्ष्मीनरसिंह मल्ल	<ul style="list-style-type: none"> ⇒ नुवाकोट भैरवी मन्दिरको जिर्णोद्धार गराएर पाँच वटा सुनका गजुर चढाएका, ⇒ मखनको शिवालय स्थापना, ⇒ बौलाहा राजा भनेर चिनिने, ⇒ विसेत नामक एक व्यक्तिबाट काष्ठमण्डपको निर्माण
प्रताप मल्ल	<ul style="list-style-type: none"> ⇒ तलेजु भवानीको मन्दिरअगाडि खम्बा गाडेर सुनको मोलम्बा लगाइएको धातुको सिंह स्थापना (१६९९), ⇒ हनुमान ढोका दरबारको विस्तार, मोहनचोक, सुन्दरी चोक, नासलचोक, भण्डारखाल बगँचाको निर्माण, ⇒ हनुमानढोका, दरबारक्षेत्रमा विश्वरूपको सुनौलो मूर्ति स्थापना, ⇒ हनुमानढोका बाहिर दुई ओटा हनुमानका मूर्ति स्थापना, ⇒ नासलचोकमा नृसिंहको मूर्ति स्थापना, ⇒ रानीपोखरी निर्माण, गुहेश्वरी, दक्षिणकालीको स्थापना, ⇒ पशुपतिमा कोटिलिङ्ग स्थापना ⇒ यिनको पालादेखि बुढानिलकण्ठमा राजाहरू दर्शन गर्ने ढोडेका ⇒ सिंहदरवार बैद्यखानाको निर्माण गरेका ⇒ कालभैरवलाई हसाउने राजा ⇒ पन्थ भाषाको ज्ञाता भएकोले 'कविन्द्र' भनिने ⇒ हरिसिंहिको नाँच हेदर्हेदै मृत्यु भएको,
जयप्रकाश मल्ल	<ul style="list-style-type: none"> ⇒ कुमारीचोक स्थापना, बालाजुको २२ मध्ये २१ धारा निर्माण ⇒ विश्वको सबैभन्दा सानो मुद्रा 'जावा' प्रचलनमा ल्याएका, (गिनिज बुकमा रेकर्ड रहेको) ⇒ पृथ्वीनारायण शाहसँग जुता र छाता माने राजा, ⇒ घोडेजात्राको प्रचलन सुरुवात ⇒ इन्द्रजात्रामा कुमारीको रथ घुमाउने चलन चलाउने ⇒ अभागी राजा
सिंह नरसिंह मल्ल	<ul style="list-style-type: none"> ⇒ पाटनको कृष्ण मन्दिर निर्माण, भण्डारखालको धारा पोखरी निर्माण, ⇒ सिंहिविनायकको निर्माण, ⇒ कार्तिकनाँच, नरसिंह अवतार नृत्यको प्रचलन चलाएका, ⇒ गर्मीमा पञ्चाग्नी र जाडोमा चिसो दुङ्गामा बसेर तपस्या गर्ने ⇒ छालाको मुद्रा प्रचलनमा ल्याउने राजा ⇒ गोरखाका राजा राम शाहसँग एकानी शत्रु एकानी मित्रको सम्बन्ध राखी व्यापार गरेका ⇒ धार्मिक/राजर्षी राजा
जगज्योति मल्ल	<ul style="list-style-type: none"> ⇒ भक्तपुरमा विस्केट जात्रा सुरु गरेका ⇒ तलेजु भवानीसँग पासा खेल्ने राजा ⇒ हरगौरी विवाह, कुञ्जविहारी नाटक, संगीतचन्द्र, श्लोकसार संग्रह जस्ता कृतिहरूका लेखक राजा

	<ul style="list-style-type: none"> ⦿ लवपोखरी/सिंद्धपोखरीको निर्माण, ⦿ आदि भैरवको रथयात्रा निकालने चलाउने राजा : जगज्योति मल्ल ⦿ जगज्योति मल्लको शासन अवधि : करिब २० वर्ष
भूपतिन्द्र मल्ल	<ul style="list-style-type: none"> ⦿ भक्तपुर दरबार क्षेत्रका कलाकृति ⦿ भक्तपुरको ५५ भूयाले दरबार स्थापना ⦿ न्यातपोल मन्दिर स्थापना ⦿ कवि चुडामणि सम्राट उपाधि ⦿ उषाहरण, जैमिनी भारत नामक नाटक लेख्ने राजा ⦿ मालातीचोकको निर्माण
महिन्द्र मल्ल	<ul style="list-style-type: none"> ⦿ उपत्यकामा चाँदीको मोहोर (महेन्द्र मल्ली) चलाएका, ⦿ तलेजु नजिक महेन्द्रेश्वर महादेव मन्दिर निर्माण, ⦿ प्रजा मर्दा छाक छोड्ने ⦿ प्रजाको घरमा धुवाँ नआएसम्म नखाई बस्ने राजा ⦿ श्वेत विनायक जात्राको प्रचलन ⦿ दिल्लीसँग सम्झौता गरी नेपाली मुद्रासँग भारतीय विनिमयदर निश्चित

अरि मल्ल

- ⦿ वि.सं. १२१० मा मल्ल वंशकै प्रथम राजा अरि मल्लको जन्म
- ⦿ वि.सं. १२५७ मल्ल उपाधि धारण गर्ने प्रथम व्यक्ति अरिमल्ल राजा
- ⦿ वि.सं. १२७३ सम्म अरि मल्लले शासन गरेको (करिब १५ वर्ष)
- ⦿ नामको पछाडि मल्ल लेख्न सुरुवात गर्ने राजा

अभय मल्ल

- ⦿ वि.सं. १३१० मा भूकम्पमा परी मृत्यु हुने राजा
- ⦿ पशुपतिमा महास्नान, कलश पूजा
- ⦿ बाइसे र चौविसे राज्यमा दुक्रिएको

रत्न मल्ल

- ⦿ तामाको मुद्रा प्रचलन ल्याउने राजा
- ⦿ मुसलमानको नेपाल प्रवेश
- ⦿ लुमडी, भद्रकाली नाच
- ⦿ तलेजु मन्दिरको निर्माण

योगनरेन्द्र मल्ल

- ⦿ हालसम्म जीवित राजाको रूपमा लिइने राजा
- ⦿ जबसम्म मेरो शालिक माथि रहेको चरा उडेर जान्न तबसम्म मलाई जीवित नै सम्झनु भन्ने राजा
- ⦿ तमाखुमा विष मिलाई मारिएका
- ⦿ योगनरेन्द्र मल्लको मृत्युमा सति जाने रानीहरु : ३१ जना

रणजित मल्ल

- ⦿ भृयालमा सिसा राख्ने चलन चलाउने राजा
- ⦿ शरणको मरण गर्नु हुँदैन भन्ने राजा
- ⦿ भक्तपुरका अन्तिम राजा

विश्वजित मल्ल

- ⦿ शासन अवधि : वि.सं. १३३१ देखि १३६५ सम्म
- ⦿ नेपाल माथि आक्रमण गर्ने कर्णाली प्रदेशका खस राजा : जितारी मल्ल

मल्ल राजाहरु सम्बन्धी अन्य केही जानकारी

- ⦿ नामको अगाडि सुमति लेखे राजा: जितामित्र
- ⦿ सिमसिमे राजा: शिवसिंह मल्ल
- ⦿ नेपालेश्वर: श्रीनिवास मल्ल
- ⦿ गन्धर्व विद्यागुरु: जगत प्रकाश मल्ल
- ⦿ तलेजु मन्दिरमा मारिने: विश्वामित्र
- ⦿ महामारीमा परी मर्ने: भाष्कर मल्ल

कान्तिपुरका मल्ल राजाहरु

१. रत्न मल्ल	२. सूर्य मल्ल	३. अमर मल्ल	४. महेन्द्र मल्ल
५. शिवसिंह मल्ल	६. लक्ष्मीनरसिंह मल्ल	७. प्रताप मल्ल	८. नृपेन्द्र मल्ल
९. पार्थिवेन्द्र मल्ल	१०. भूपालेन्द्र मल्ल	११. भाष्कर मल्ल	१२. जयञ्जय मल्ल
१३. जयप्रकाश मल्ल			

पाटनका मल्ल राजाहरु

१. रत्न मल्ल	२. विष्णु मल्ल	३. नरसिंह मल्ल, पुरन्दरसिंह मल्ल, उद्धवसिंह मल्ल
४. हरिहरसिंह मल्ल	५. सिद्धिनरसिंह मल्ल	६. श्रीनिवास मल्ल
८. लोकप्रकाश मल्ल	९. इन्द्र मल्ल	७. योगनरेन्द्र मल्ल
१२. ऋष्टिनरसिंह मल्ल	१३. भाष्कर मल्ल	१०. महिन्द्र मल्ल
१६. राज्यप्रकाश मल्ल	१७. विश्वजित मल्ल	१४. योगप्रकाश मल्ल
२०. तेजनरसिंह मल्ल		१८. जयप्रकाश मल्ल
		१९. रणजित मल्ल

भादगाउँका मल्ल राजाहरु

१. राय मल्ल	२. सुवर्ण मल्ल	३. प्राण मल्ल	४. विश्व मल्ल
५. जगज्योति मल्ल	६. नरेन्द्र मल्ल	७. जगतप्रकाश मल्ल	८. जितामित्र मल्ल
९. भूपतिन्द्र मल्ल	१०. रणजित मल्ल		

सिम्रौनगढको कर्णाटक राज्य

- ⦿ सिम्रौनगढ रहेको स्थान : हाल मधेश प्रदेशको बारा जिल्ला
- ⦿ पश्चिमको खस राज्यको स्थापना भएताका नै दक्षिण र पूर्वी तराई भेक समेतेर कर्णाटकवंशको डोप (तिरहुते) राज्य खडा भएको
- ⦿ तिरहुतमा स्थापित कर्णाटक राज्य नान्यदेवले वि.स. ११५४ (ई.स. १०९७) — ई.स. १३२६ सम्म

- करिब २२९ वर्ष जति शासन गरेका
- शासन गर्ने प्रमुख शासकहरू नान्यदेव र हरिसिंहदेव
- त्यसबेलाको सिप्रौनगढ वरपरको सम्पूर्ण क्षेत्रको नाम : तिरहुत (काठमाडौं उपत्यकाका तत्कालीन प्रमाणहरूमा यो क्षेत्रलाई डोयराज्य भनिएको)
- हरिसिंहदेवकी रानी देवलदेवी शरणार्थीको रूपमा उपत्यका पस्दा आफूसित ल्याएको कलशको नाम : तुलजा भवानीको कलश
- सिप्रौनगढ राज्यका प्रथम राजा : नान्यदेव
- कर्णाटक वंशका अन्तिम राजा : हरिसिंहदेव
- सिप्रौनगढको पुरानो नाम : सिमरा-वनगढ (सोही शब्द अपभ्रंश भएर सिप्रौनगढ भएको)
- उपत्यकाका मल्ल राजाहरुको कुलदेवीका रूपमा पूजा गरिने कर्णाटक राजाहरुकै कुलदेवी : तुलजा भवानी
- दिल्लीका मुसलमान बादशाह गयासुदीन तुग्लकले आक्रमण गरेर ध्वस्त पारेको राज्य : सिप्रौनगढ
- हरिसिंहदेवका छोरा जगतसिंहको विवाह : मल्ल राजकुमारी नायकदेवी

कर्णाली प्रदेशको खस मल्ल राज्य

- खस राज्यको राजधानी : सिन्जा
- १२ औं शताब्दीतिर (ई.स. ११५०) तिब्बतको खाडी प्रदेशबाट आएका नागराजले कर्णाली प्रदेशमा स्वतन्त्र खस राज्य स्थापना गरेको मानिन्छ
- नेपाली भाषाको उत्पत्ति भएको राज्य : खस मल्ल राज्य (यस भाषालाई खस कुरा वा सिंजाली भाषा समेत भनिने)
- खस राज्यको अस्तित्व रहेको अवधि : २२६ वर्ष
- तिब्बती वंशावली, वि.सं. १४१४ को दुल्लु अभिलेख तथा गोपालराजवंशावली आदि स्रोतहरूबाट नै त्यस क्षेत्रको इतिहासबारे जानकारी प्राप्त गर्न सकिने
- राज्यका शासकहरूमा नागराज, क्राचल्ल, अशोक चल्ल, जितारी मल्ल, रिपु मल्ल, आदित्य मल्ल, पुण्य मल्ल र पृथ्वी मल्ल आदि
- खस राज्यको पतनपछि सुदूर पश्चिममा जन्मिएका राज्यहरु : बभाड, डोटी, जाजरकोट जस्ता बाइसे राज्यहरु
- वर्तमान समयमा सबैभन्दा अविकसित तथा पिछडिएको यो क्षेत्र मध्यकालमा निकै शक्तिशाली राज्यको रूपमा रहेको राज्य : खस मल्ल राज्य

कपिलवस्तुको शाक्य शासित राज्य : तिलौराकोट

- हाल लुम्बिनी प्रदेशको कपिलवस्तु जिल्लामा रहेको शाक्यहरुको प्राचीन राजधानी
- सिद्धार्थ गौतम नै बुद्धधर्मका प्रवर्तक महात्मा गौतम बुद्धको रूपमा परिचित गराउने स्थान
- प्राचीन कपिलवस्तु नगरको प्रकृति : पञ्चभुजाकार किल्लाको रूपमा बसाइएको नगर
- क्रकुछन्द, कनकमुनि, सिद्धार्थ गौतम लगायतका बुद्धहरुको जन्म भएको स्थान
- बुद्धको जन्मेको बेला कार्यकारी सभाका मुख्य व्यक्ति : शुद्धोधन
- छिमेकी राज्य कोशलको आक्रमणमा परेर पतन हुने राज्य : कपिलवस्तु राज्य

केही चाडपर्वहरु/चलन चलाउने

चाडपर्व वा चलन	चलाउने व्यक्ति	चाडपर्व वा चलन	चलाउने व्यक्ति
विर्ता बाँड्ने	बोर शमशेर	गाईजात्रा	जगतप्रकाश मल्ल
नाग र वासुकीको पूजा	मानदेव	काठमाडौंमा गाईजात्रा	प्रताप मल्ल
घोडेजात्रा	जयप्रकाश मल्ल	पशुपतिमा भट्ट पूजारी	यक्ष मल्ल
विस्केट जात्रा	जगज्योति मल्ल	पशुपतिमा महास्नान	अभय मल्ल
सति प्रथाको अन्त्य	चन्द्र शमशेर	शनिवार विदा दिने	भीम शमशेर
भ्यालमा सिसा राख्ने	रणजीत मल्ल	टोपीमा व्याज लगाउन	चन्द्र शमशेर
बग्गी चढाने	भीमसेन थापा	मानापाथी	राम शाह
चाँदतोडाको प्रचलन	भीमसेन थापा	जानकी मन्दिर	वृषभानुकमारी
लुमडी भद्रकाली नाच	रत्न मल्ल	तोप पड्काउने	देवशमशेर
आदि भैरवको रथ यात्रा	जगज्योति मल्ल	कुमारीको पूजा गर्ने	गुणकामदेव
भ्यालमा रंगिन ऐना	रणजीत मल्ल	भद्रकाली नाच	रत्नमल्ल
आर्थिक दण्ड	जयस्थिति मल्ल	कार्यालय समय १० बजे देखि ४ बजेसम्म	देवशमशेर
काष्ठमण्डप	लक्ष्मी नरसिंह मल्ल	कुमारीको रथ यात्रा	जयप्रकाश मल्ल
नवदुर्गा र महालक्ष्मीको नाच	सुवर्ण मल्ल	सेतो मच्छन्द्रनाथको रथयात्रा	प्रताप मल्ल

कुन मुद्रा कसले निकाले ?

तामा : रत्न मल्ल	मुद्रामा रानीको नाम अंकित : प्रताप मल्ल	सुनको असर्फा : रणबहादुर शाह
सुनको मुद्रा : सदाशिव मल्ल	छाला : सिद्धिनरसिंह मल्ल	चाँदीको मुद्रा : महिन्द्र मल्ल
मानाङ्क : मानदेव	कागजी नोट : जुङ्ग शमशेर प्रधानमन्त्री र राजा त्रिभुवन	चारकुने मुद्रा : प्रताप मल्ल
गुणाङ्क : गुणकामदेव	पण र पुराण : नरेन्द्र देव	बीचमा प्वाल भएको मुद्रा : पृथ्वी वीरविक्रम शाहदेव
जावा : जयप्रकाश मल्ल		

पशुपतिको मन्दिर सम्बन्धी जानकारी

मन्दिर बनाउने : प्रचण्डदेव	पशुपतिमा सुनको छाना चढाउने : शिवदेव
पशुपतिमा हालको मूर्ति बनाउने : जयसिंहदेव	पशुपतिलाई राजमान्यता दिने : अंशुवमा
भट्ट पूजारी राख्ने चलन चलाउने : यक्ष मल्ल	महास्नान गर्ने चलन चलाउने : अभय मल्ल
पशुपतिलाई स्वर्ण बनाउने : भाष्कर वर्मा	पशुपतिमा देवल बनाउने : सुपुष्प

आधुनिक नेपाल

● गोरखा राज्यको स्थापना: वि.सं. १६१६ भदौ २५

● लमजुडका राजा यशोब्रह्मका छोरा द्रव्य शाहले लिगलिगे दौड प्रतियोगिता जितेपछि

नेपाल एकीकरण पूर्व गोरखामा शाहवंशीय राजाहरु (सम्झने सजिलो तरिका: DPC R DKR PNP)

१. द्रव्य शाह	२. पुरन्दर शाह	३. छत्र शाह	४. राम शाह	५. डम्बर शाह
६. कृष्ण शाह	७. रुद्र शाह	८. पृथ्वीपति शाह	९. नरभुपाल शाह	१०. पृथ्वीनारायण शाह

नेपाल एकीकरण पछि शाहवंशीय राजाहरु

क्र.सं.	राजाको नाम	शासन अवधि
१.	पृथ्वीनारायण शाह	१७९९-१८३१
२.	प्रतापसिंह शाह	१८३१-१८३४
३.	रण बहादुर शाह	१८३४-१८५५
४.	गिर्वाणुयुद्ध विक्रम शाह	१८५५-१८७३
५.	राजेन्द्र विक्रम शाह	१८७३-१९०४
६.	सुरेन्द्र विक्रम शाह	१९०४-१९३८
७.	पृथ्वी वीर विक्रम शाह	१९३८-१९६८
८.	त्रिभुवन वीर विक्रम शाह	१९६८-२०११
९.	महेन्द्र वीर विक्रम शाह	२०११-२०२८
१०.	वीरेन्द्र वीर विक्रम शाह	२०२८-२०५८
११.	दिपेन्द्र वीर विक्रम शाह	२०५८/२/१९-२०५८/२/२२
१२.	ज्ञानेन्द्र वीर विक्रम शाह	२०५८/२/२२-२०६५/२/१५

राम शाह

- दाजु छत्र शाहको निधन पछि राजा भएका, चौथो पुस्ताका राजा
- ढक, तराजु, माना, पाथी, मुरी, दाम, पैसाको प्रचलन
- धर्म हराए काशी जानु, न्याय नपाए गोरखा जानु भन्ने भनाइ प्रचलित भएको
- नेपालका एक राष्ट्रिय विभूति
- मृत्युदण्ड दिने नियम
- जन्म: वि.सं. १६४३
- राज्यकाल: वि.सं. १६६३ देखि १८९० सम्म
- ब्याजदर जिन्सीमा २५ प्रतिशत र नगदमा १० प्रतिशत भन्दा बढी ब्याज लिन नपाइने
- अर्याल, पन्त, खनाल, पाँडे, बोहोरा, राना लगायत ६ थरहरु रहेका

पृथ्वीनारायण शाह

- जन्म: वि.सं. १७७९ पुष २७ गते
- भक्तपुरका राजा रणजीत मल्लका छोरा वीरनरसिंह मल्लसँग मित लगाएका: वि.सं. १७९८
- गोरखाका राजा: वि.सं. १७९९

- नुवाकोटमाथि वि.सं. १७९४, १८०० र १८०१ मा आक्रमण
- कान्तिपुर र ललितपुरमा १८२५ र भक्तपुरमा १८२६ मा विजयी
- कीर्तिपुरमाथि १८१४, १८२१ र १८२२ मा आक्रमण
- भारद्वाज गोत्र त्याग गरी कश्यप गोत्र धारण गरेका
- त्रिशक्ति: पाल्पा, तनहुँ र लमजुङ
- मकवानपुर र सिन्धुलीगढी विजय: १८१९

एकीकरण अभियानमा वीरगति प्राप्त गर्ने व्यक्तिहरू

क्र.सं.	वीरगति प्राप्त गर्ने व्यक्ति	स्थान	क्र.सं.	वीरगति प्राप्त गर्ने व्यक्ति	स्थान
१.	अमरसिंह थापा	पलाञ्चोक	२.	कालु पाण्डे	कीर्तिपुर
३.	तुलाराम पाण्डे	कान्तिपुर	४.	भक्ति थापा	देउथल
५.	हस्तदल शाह	अल्मोडा	६.	परशुराम थापा	सपनपुर
७.	गन्धर्व राणा	काँगडा	८.	भाष्कर राणा	दिगार्चा
९.	केहरसिंह बस्नेत	सतहुँ	१०.	शिवरामसिंह थापा	साँगा
११.	नयनसिंह थापा	अल्मोडा	१२.	जयकृष्ण कुँवर	तिमाल

नेपाल अंग्रेज युद्धमा नेतृत्व गर्ने व्यक्ति

युद्ध भएको स्थान	नेपालको नेतृत्व	अंग्रेजको नेतृत्व
खलड्गा, नालापानी	बलभद्र कुँवर	जनरल जिलेस्पी
देउथल	भक्ति थापा	टमरसन
जीतगढी	उजिर सिंह	उड
मलाउ	अमरसिंह थापा	अब्टरलोनी
जैथक	जसपाउ थापा/रणजोरसिंह	लाइलो
पर्सा	शमशेर राणा/सर्वजीत राणा	मार्लो

बहादुर शाह

- जन्म: वि.सं. १८१४ मा नुवाकोटमा
- बाल्यकालको नाम: फत्ते बहादुर शाह
- नायवीकालमा नेपालको सीमाना पूर्वमा टिस्टादेखि पश्चिममा सतलजसम्म पुगेको
- हालको नेपालको क्षेत्रफल भन्दा तेब्बर बढी क्षेत्रफल विस्तार
- पृथ्वीनारायण शाहका कान्छा छोरा
- योग्य बाबुका सुयोग्य छोरा भनेर चिनिने

राजेन्द्र लक्ष्मी

- पृथ्वीनारायण शाहका जेठा छोरा प्रतापसिंह शाहकी रानी
- यिनको नायवीकालमा पर्वत, गर्हुँ, तनहुँ, सतहुँ, पैयुँ, चरिकोट, रिसिङ जस्ता राज्यहरू जिती नेपालमा गाभिएको
- नेपालको इतिहासमा वीरद्वारा भनेर चिनिने
- क्षयरोगका कारण निधन भएको

नेपालमा त्रयी शासन

- ⦿ रण बहादुर शाहका पालामा
- ⦿ रण बहादुर शाहले प्रिय रानी कान्तिवतीको छोरा गिर्वाणुयुद्धलाई राजा बनाई धर्म कर्ममा लागेका
- ⦿ गिर्वाणुयुद्धको पालामा नुवाकोटलाई राजधानी घोषणा गरिएको
- ⦿ पाटन, काठमाडौं र नुवाकोटबाट शासन सञ्चालन भएको समयलाई त्रयी शासन समय भनिने
- ⦿ कान्तिवतीको निधन पश्चात महारानी सुवर्णप्रभाले गिर्वाणुयुद्धको नायवी चलाएकी
- ⦿ पुनः रणबहादुरले पाटनबाट शासन सञ्चालन गर्न सुरु गरेका, सुवर्णप्रभाले काठमाडौंबाट शासन सञ्चालन गरेकी, दामोदर पाँडेले गिर्वाणुयुद्धलाई नुवाकोट लगी शासन सञ्चालन गरेका

बासठीहरण

- ⦿ वि.सं. १८६२ मा
- ⦿ राजा रणबहादुर शाह र भिमसेन थापाको पालामा
- ⦿ जनताको विर्ता हरण गरेको घटना

नेपाल अंग्रेज युद्ध

अ. नालापानी युद्ध (वि.सं. १८७१ कार्तिक १४)

- ⦿ नेपालतर्फको नेतृत्वकर्ता : बलभद्र कुँवर
- ⦿ अंग्रेजतर्फको नेतृत्वकर्ता : जनरल जिलेस्पी
- ⦿ मृत्यु भएका अंग्रेज सेनापति : जनरल जिलेस्पी
- ⦿ युद्धको अन्त्य : अंग्रेजहरूले पानीको मुहान थुनिदिएका कारण पानीको अभाव हुँदा नेपालीहरूले खुकुरी देखाउँदै किल्लाबाट आफै बाहिरिएका

आ. देउथलको युद्ध (वि.सं. १८७२ वैशाख ३)

- ⦿ नेपाली फौजको नेतृत्वकर्ता : भक्ति थापा
- ⦿ अंग्रेजतर्फको नेतृत्वकर्ता : गार्डर
- ⦿ भक्ति थापाको छातिमा गोली लागेर भएको निधन : वि.सं. १८७२ वैशाख ६
- ⦿ वीरता र साहसराई प्रशंसा गरी मृत शरीरमा अंग्रेजहरूले दोसल्ला ओढाएका सेनापति : भक्ति थापा

इ. जैथकको युद्ध (वि.सं. १८७२ असोज ९)

- ⦿ नेपाली फौजको नेतृत्वकर्ता : रणजोर सिंह थापा र काजी जसपाउ थापा
- ⦿ नेपाली वीर फौजहरूले अंग्रेजलाई पराजित गरेको युद्ध : जैथकको युद्ध
- ⦿ जैथकको युद्धमा अंग्रेजसँगको आधुनिक हतियारको विरुद्ध नेपालीहरूले प्रयोग गरेको हतियार : घरेलु हातहतियार
- ⦿ अंग्रेज फौजको नेतृत्वकर्ता : मेजर रिचर्ड्स र लाइलो

ई. अलमोडाको युद्ध (वि.सं. १८७२ वैशाख १३)

- ⦿ नेपाली फौजको नेतृत्वकर्ता : अमरसिंह थापा
- ⦿ अंग्रेजहरूको लोभलालचामा नपरी वीरतापूर्वक लाङ्ने कमाण्डर : अमरसिंह थापा
- ⦿ नेपालको जिउँदो सिंह : अमरसिंह थापा
- ⦿ अंग्रेज फौजको नेतृत्वकर्ता : अक्टरलोनी

उ. मलाउको युद्ध

- ⦿ नेपाली फौजको नेतृत्वकर्ता : अमरसिंह थापा
- ⦿ अंग्रेज फौजको नेतृत्वकर्ता : अक्टरलोनी

ऊ. जितगढी युद्ध (वि.सं. १८७१)

- जितगढी युद्ध भएको स्थान : हालको बुटवल जिल्ला
- नेपाली फौजको नेतृत्वकर्ता : उजिर सिंह थापा
- अंग्रेज फौजको नेतृत्वकर्ता : सुलेमान उड

समसुद्धिन इलियासको आक्रमण

- वि.सं. १४०६ मा राजा राजदेवको समयमा बंगालका राजा समसुद्धिन इलियासले नेपाल माथि गरेको आक्रमण
- समसुद्धिनको आक्रमण : पशुपतिनाथ, स्वयम्भुको चैत्य ध्वस्त भएको तथा सात दिनसम्म शहरमा आगो लागेको र ठूलो मात्रामा सम्पत्ति लुटिएको घटना

खासा सन्धि

- खासा सन्धि : प्रतापसिंहको पालामा नेपाल र तिब्बतबीच मुद्राको विषयलाई लिएर भएको विवादका कारण वि.सं. १८३२ मा गरिएको सन्धि
- रुपनारायण कार्कीको नेतृत्वमा भएको

केरुड सन्धि

- सन् १७८८ मा नेपाल र तिब्बतबीच भएको पहिलो युद्ध
- नेपालले पराजित गरेको
- नेपाल तिब्बत युद्धमा नेपालको तर्फबाट सेनाको नेतृत्व गर्ने – दामोदर पाण्डे र बम शाह
- सन् १७८९ (वि.सं. १८४६) मा नेपाल र केरुड बीच केरुडमा भएको सन्धि, उक्त सन्धिमा नेपालको तर्फबाट बमबहादुर शाह र तिब्बतको तर्फबाट साकीया लामा, कालोन घोरिङ लगायतले हस्ताक्षर गरेका

देवतावती सन्धि

- वि.सं. १८४९ नेपाल र तिब्बतबीच भएको दोस्रो युद्ध
- नेपाल तर्फबाट देवीदत्त थापा र चीनको तर्फबाट फु-काडले हस्ताक्षर

थापाथली सन्धि

- वि.सं. १९१२ मा नेपाल र तिब्बतबीच भएको
- नेपालको तर्फबाट जंगबहादुर राणा र तिब्बतको तर्फबाट कोलान-१७, Ramsay ले हस्ताक्षर गरेका

सुगौली सन्धि

- सन् १९१६ मार्च ३ मा हस्ताक्षर भएको र मार्च ४ बाट लागु भएको
- आधुनिक हातहतियारले युक्त अंग्रेजसँग लडाई गर्न सबने स्थितिको नभए पछि इण्डिया कम्पनीसँग नेपालले गरेको सन्धि
- राजा गिर्वाणयुद्ध र प्रधानमन्त्री भीमसेन थापाको पालामा भएको
- नेपालको तर्फबाट राजगुरु गजराज मिश्र र इष्ट इण्डिया कम्पनीको तर्फबाट लेफिटनेन्ट जनलर ब्राड शाले हस्ताक्षर
- सुगौली सन्धिमा ९ वटा धाराहरु रहेका

सुगौली सन्धिका असमान प्रावधानहरू

१. इष्ट इण्डिया कम्पनी र नेपालका महाराजधिराजबीच चिरस्थायी शान्ति र मैत्री कायम रहनेछ
२. युद्धभन्दा पहिला विवादमा परेका सम्पूर्ण भूभाग नेपालका महाराजाले परित्याग गर्ने र ती ठाउँमा इष्ट इण्डिया कम्पनीको अधिपत्य कायम हुनेछ

३. नेपालका महाराजले इष्ट इण्डिया कम्पनीलाई निम्न भू-भाग सुम्पने छन् :
  - क. काली र राप्तीबीचको सम्पूर्ण खण्ड,
  - ख. राप्ती र गण्डकीबीचको सम्पूर्ण तराई क्षेत्र, बुटवलबाहेक
  - ग. गण्डकी र कोशीबीचको सम्पूर्ण तराई
  - घ. मेची र टिष्टाबीचको समस्त तल्लो भूमि
  - ड. मेची टिष्टाबीचको सम्पूर्ण पहाडी भागको साथै नजिकको समस्त भूभाग
४. माथिको धाराअनुसार लिइएका भूभागहरूबाट हानीमा परेका नेपालका सरदार एवम् भारदारहरूको क्षतिपूर्तिका लागि प्रतिवर्ष २ लाख दिने र सो रकम नेपालका राजाले आफ्नो तजबिज अनुसार बाँड्ने छन्। पेन्सनका लागि गर्भनर जनरलको मुद्रा र हस्ताक्षर सहितको सनद प्रदान गरिनेछ
५. नेपालका राजाले कालीदेखि पश्चिमका प्रदेश र त्यसका निवासीहरूसित कुनै सम्बन्ध राख्न नपाउने।
६. नेपालका राजाले सिविकमसित प्रादेशिक अधिकारका निम्नि भगडा गर्न पाउने छैनन्, कुनै किसिमको भगडा उठेको खण्डमा ब्रिटिश मध्यस्थहरूद्वारा भगडाको टुंगो लगाइने छ।
७. ब्रिटिश सरकारको अनुमति विना नेपालका राजाले कुनै ब्रिटिस, युरोपेली वा अमेरिकीलाई आफ्नो सेवामा राख्न पाउने छैनन्।
८. दुवै देशले एकअर्काका राज्यमा राजदूत राख्न पाउने छन्।
९. यस सन्धिमा नेपालका राजाले १५ दिनभित्र स्वीकृत प्रदान गर्नुपर्ने र २० दिन वा सोभन्दा अगावै गर्भनर जनरलको स्वीकृति दिलाउने छन्।

नेपाल बेलायत शान्ति तथा मैत्री सन्धी (Nepal Britain Perpetual Treaty)

- सन् १९२३ मा (वि.सं. १९८० मा)
- नेपालको तर्फबाट चन्द्र शमशेर र अंग्रेजको तर्फबाट ओकोनरले हस्ताक्षर गरेका
- यस सन्धीले सुगौली सन्धीलाई विस्थापित गरेको
- यस सन्धीपछि नेपालले अन्तर्राष्ट्रिय रूपमा स्वतन्त्र मूलुकको मान्यता पाएको र नेपालले आफ्नो परराष्ट्र नीति आफै निर्माण गर्न सक्ने

नेपाल भारत शान्ति तथा मैत्री सन्धि

- सन् १९५० मा भारत तथा नेपाल बीच भएको भारत नेपाल शान्ति तथा मैत्री सन्धि द्विपक्षीय सन्धि
- वि.सं. २००७ श्रावण १६ सोमबार, काठमाडौं (३१ जुलाई, १९५०) मा नेपालका प्रधानमन्त्री मोहन शमशेर जंग बहादुर राणा तथा नेपालका लागि भारतीय राजदूत चन्द्रेश्वर प्रसाद नारायण सिंहद्वारा हस्ताक्षर
- १० वटा धारा
- नेपाल भारत मैत्री सन्धि अनुसार गरिएको व्यवस्था : एक अर्का देशका बासिन्दा एक अर्का देशमा विना राहदानी तथा भिषा आवतजावत गर्न पाउने प्रावधान

यस सन्धिका धाराहर

१. नेपाल सरकार र भारत सरकारका बीच अटल शान्ति र मित्रता रहनेछ। दुवै सरकारले परस्परमा एकले अर्काको पूर्ण राज्यसत्ता, राज्य क्षेत्रको अक्षुण्णता र स्वाधीनता स्वीकार र आदर गर्न मञ्जुर गर्नेछ।
२. कुनै राष्ट्रसँग ठूलो खलबल वा फाटो पर्न आई त्यसबाट दुई सरकारको बीचमा रहेको मैत्रीको सम्बन्धमा खलल पर्न जाने सम्भावना देखिएमा दुवै सरकारले परस्परमा सो कुराको समाचार दिने जिम्मेवारी कबुल गर्नेछ।
३. कर्मचारी वर्गहरूसहित प्रतिनिधिहरूद्वारा परस्परमा प्रचलित अन्तर्राष्ट्रिय सम्बन्ध राजदूत स्तरीय राख्न मन्जुर गर्ने।

४. दुवै सरकारले परस्परमा कन्सुलेट जनरलहरू, कन्सुलेटहरू, भाइस कन्सुलेटहरू, अरु प्रकारका कन्सुलेट र प्रतिनिधिहरूको नियुक्ति मन्जुर भएका शहर, बन्दरगाह र अरु स्थानहरूमा समेत निवास गर्नेछन्।
५. नेपाल सरकारलाई भारत राज्य क्षेत्रबाट अथवा सो राज्य क्षेत्रको बाटो गरी नेपालको सुरक्षाको निमित्त चाहिने हातहतियार, कलपूर्जा, गोलीगढठा, खरखजाना, मालसामानको पैठारी गर्ने अधिकार रहेको छ। दुई सरकारले परस्परमा सल्लाह गरी यो बन्दोबस्तलाई चालु गराउने कारबाहीको तय गर्नेछन्।
६. भारत र नेपालको छमेकी मैत्रीभावको प्रतीक स्वरूप दुवै सरकारले आफ्नो राज्य क्षेत्रमा रहेका आदर्श सरकारका रैतीलाई आफ्ना मुलुकको औद्योगिक र आर्थिक विकास र त्यस्तो विकास सम्बन्धी ठेकाहरूमा भाग लिनलाई राष्ट्रिय व्यवहार दिन कबुल गर्छ।
७. नेपाल सरकार र भारत सरकारले आफ्नो राज्य क्षेत्रमा रहेका अर्का मुलुकका रैतीलाई निवास, सम्पत्तिको भोग, व्यापार, वाणिज्यमा भाग लिन, चलफिर गर्न र अरु त्यस्तै प्रकारका विशेषाधिकारहरूका विषयमा पारस्परिक तरिकाले समान विशेषाधिकार लिनलाई कबुल गर्छन्।
८. जहाँ यहाँ जिकिर गरिएका कुराहरूको सम्पर्क छ, ती सबैमा यो सन्धिपत्रले भारतको तरफबाट ब्रिटिस सरकार र नेपाल सरकारका बीचमा भएका अधिका सबै सन्धिपत्र, स्वीकार पत्र, कबुलियतनामाहरूलाई खारेज गर्छ।
९. हस्ताक्षर गरिएकै मितिदेखि नै यो सन्धि लागू गरिनेछ।
१०. यो सन्धि कुनै एक मुलुकले १ वर्षे भाका दिई सो सन्धि पत्रको अन्त्य गर्न न खोजेसम्म जारी रहनेछ।

कोतपर्व: वि.सं. १९०३ असोज २ गते शनिबार

- रानी राज्यलक्ष्मीका प्रिय पात्र गगन सिंहको हत्या वि.सं. १९०३ भदौ ३१ गते भएको,
- उक्त घटनाको हत्यारा पता लगाउन हनुमान ढोकामा रहेको कोतमा भाइभादाहरूको भेलामा आपसी मनमुटाव उत्पन्न भई उक्त घटना घटेको,
- राज्यलक्ष्मीले शंका गरेको गगनसिंहको हत्या गर्ने व्यक्ति : वीरकिशोर पाण्डे
- जंगबहादुरको इशारामा युद्धवीर अधिकारीले छप्काएका प्रथम व्यक्ति : अभिमानसिंह बस्नेत
- कोतको आँगनमा भेला भएकामध्ये हत्या हुने व्यक्तिहरूको संख्या : ४० जना
- नेपालमा १०४ वर्षे निरंकुश जहाँनियाँ राणा शासनको सुरुवात भएको घटना : कोतपर्व
- भारतको जलियावाला हत्याकाण्डसँग तुलना गरिएको काण्ड : कोतपर्व
- कोतपर्व हुँदा नेपालमा राजा र प्रधानमन्त्री : राजा राजेन्द्र र प्रधानमन्त्री फतेजंग शाह चौतारिया
- प्रधानमन्त्री फतेजंग शाहको हत्या भएको,
- कोतपर्वपछि जंगबहादुर राणा प्रधानमन्त्री भएका,

भण्डारखाल पर्व: वि.सं. १९०३ कार्तिक १२ गते

- रानी राज्यलक्ष्मीले सुरेन्द्रको सट्टा राजा बनाउन चाहेका व्यक्ति : रणेन्द्र (छोरा) तर जंगबहादुरले रणेन्द्रलाई राजा नबनाउने भएपछि जंगबहादुरको हत्या गर्न रचिएको योजना
- रानी राज्यलक्ष्मीले जंगबहादुरलाई भोजमा बोलाई खानामा विष मिलाई मार्ने योजना वि.सं. १९०३ कार्तिक १२ मा घटेको घटना (जयबागेश्वरीमा)
- खानामा विष हाली मार्न लागेको कुरा जंगबहादुर राणालाई सूचना दिने व्यक्ति : पण्डित विजयराज
- भण्डारखाल पर्वमा सुरुमा मारिने व्यक्ति : अभिमानसिंहका छोरा वीरध्वज बस्नेत (२३ जनाको हत्या)
- मारिनेहरूमध्ये धेरै बस्नेत भएकाले यस पर्वको अर्को नाम : बस्नेत पर्व
- रानी राज्यलक्ष्मीलाई निर्वासित गरी जंगबहादुर राणा भन् धेरै शक्तिशाली भएका

अलौ पर्व

- वि.सं. १९०४ साउन तिर घटेको घटना : अलौ पर्व
- राजा राजेन्द्रले जंगबहादुरलाई मार्न १२०० जना सिपाहीको क्याम्प खडा गरेको स्थान : पर्साको अलौ भन्ने ठाउँमा
- अलौ पर्वका लागि राजा राजेन्द्रलाई उकास्ने व्यक्तिहरु : चौतारिया गुरुप्रसाद शाह, रड्गनाथ पौडेल
- अलौ पर्वको योजना चाल पाएपछि जंगबहादुरले पठाएको फौजको नेतृत्वकर्ता : सनकसिंह र बमबहादुर
- उक्त लडाइँमा राजाका सेनाहरु पराजित भएपछि राजेन्द्रलाई पक्राउ गरी राखिएको स्थान : हनुमानढोका (राजबन्दीका रूपमा), बन्दीको रूपमै मृत्यु भएको,

जङ्ग बहादुर राणा

- बालनरसिंह कुँवर र रक्षाकुमारीका पुत्र जंगबहादुरको जन्म : वि.सं. १८७४ (गोरखाको बोलाड)
- बाल्यकालको नाम वीरनरसिंह कुँवर
- जंगबहादुर भनी नाम राखिदिने व्यक्ति : माथवरसिंह थापा (मामा)
- वि.सं. १८९७ जङ्गली हात्तीलाई पक्रिएर पराक्रम देखाई राजा राजेन्द्रलाई प्रभावित पारी दरबार प्रवेश
- वि.सं. १९०३ कोत पर्व र भण्डारखाल पर्व पश्चात नेपालको प्रधानमन्त्री
- वि.सं. १९०६ देखि १९०७ सम्म (१ वर्ष २९ दिन) जङ्गबहादुरको बेलायत र फ्रान्सको भ्रमण
- वि.सं. १९१३ राजा सुरेन्द्रबाट कास्की र लमजुङ्को श्री ३ महाराजाधिराजको पदबी प्राप्त
- वि.सं. १९०५ जंगबहादुरले कुँवरको सट्टा राणा उपाधि
- नेपालमा प्रधानमन्त्रीको रूपमा २९ वर्ष शासन
- १६ वर्ष मुनिका महिला र ५ वर्ष मुनिका छोराछोरी भएका महिलालाई सती जान नपर्ने व्यवस्था
- नेपालको इतिहासमा गर्भे जनरल भनेर चिनिने व्यक्ति : वीरजंग (जंगबहादुरका कान्छा छोरा)
- प्रधानमन्त्री हुनका लागि ऐग्नेट प्रथा लागू गर्ने व्यक्ति
- थापाथली सन्धि हुँदा नेपालको प्रधानमन्त्री : जंगबहादुर राणा (वि.सं. १९१२)
- भारतको सिपाही विद्रोह दमन गर्न सहयोग गरेबापत नयाँ मुलुक भनिने बाँके, बर्दिया, कैलाली, कञ्चनपुर प्राप्त गर्ने प्रधानमन्त्री
- 'अरुका कुरा छाड आफ्ना छोराछोरीलाई अड्गेजी पढाउ' भने व्यक्ति : जंगबहादुर राणा
- रौतहटको पत्थरघट्टामा जंगबहादुर राणाको मृत्यु : वि.सं. १९३३

राणा प्रधानमन्त्री तथा तिनको मुख्य योगदान

१. जङ्गबहादुर (१९०४-१९३३) : वि.स १९१० मा न्याय व्यवस्था तथा अपराध कानुन तोकिएको मुलुकी ऐन पहिलो पटक जारी । दरबार हाइस्कुलको स्थापना । नयाँ मुलुक प्राप्त ।
२. रणोद्धीप (१९३३-१९४२) : हुलाक घरको स्थापना, मालपोत उठाउने नयाँ बन्दोबस्त गरिएको
३. वीर समशेर (१९४२-१९५७) : भादगाँड र काठमाडौँमा वीरधाराको व्यवस्था, पुलहरूको निर्माण, वीर अस्पताल (वि.स. १९७४), वीर पुस्तकालयको स्थापना, घण्टाघरको निर्माण ।
४. देव समशेर (१९५७-१९५८) : गोरखापत्रको प्रकाशन प्रारम्भ, सरकारी समय १०-५ बजे निर्धारण, सरकारी बिदाको व्यवस्था, पाठशालाहरूको स्थापना ।
५. चन्द्र समशेर (१९५८- १९६६) : सती प्रथाको उन्मूलन, दासमोचन, पहिलो पटक बिजुली बत्तीको व्यवस्था, पहिलो कलेज त्रि-चन्द्र कलेजको स्थापना, गोरखा भाषा प्रकाशनी समितिको स्थापना, नेपालको नवसा निर्माण
६. भीम समशेर (वि.स. १९६६-१९६९) : नुन र कपासमा भन्सार माफी, कपास खेतीलाई प्रोत्साहन
७. जुद्ध समशेर (वि.स. १९६९-२००२) : पहिलो बैड्क (नेपाल बैड्क) स्थापना, घरेलु उद्योगको विकास, उच्च अदालत, जुद्ध बारूण यन्त्र, म्युजियम र चिडियाखानाको स्थापना ।
८. पद्म समशेर (२००२-२००५) : पहिलो सविधान जारी, काठमाडौँ म्यूनिसिपालिटी स्थापना ।
९. मोहन समशेर (२००५-२००८) : आकाशवाणीको स्थापना, राष्ट्रिय आर्थिक समितिको गठन

३८ सालको पर्व

- वि.सं. १९३८ मा भएको
- राणामा भएको शक्तिलाई श्री ५ मा फर्काउने योजना अनुरूप भएको
- युवराज त्रैलोक्यका भाई नरेन्द्र विक्रम शाहले प्रधानमन्त्री रणोद्विप सिंह र धिर शमशेरको हत्या गर्ने योजना
- उत्तरध्वज राजभण्डारीले पोल खोलेका

४२ सालको पर्व

- वि.सं. १९४२ मा भएको
- प्रधानमन्त्री रणोद्विपसिंहको हत्या धीर शमशेर र उनका छोराहरूले गरेको घटना
- हत्याको आरोपमा जंगबहादुरका छोरा जगतजंगको समेत हत्या गरी शासन सत्ता धीर शमशेरका १७ भाई छोराहरूमा गएको

रणोद्विपसिंह

- वि.सं. १९३३ मा नेपालका प्रधानमन्त्री
- तेजारथ अड्डाको स्थापना
- ३८ सालको पर्व हुँदा नेपालमा प्रधानमन्त्री
- पात्रो र पञ्चाङ्गको प्रकाशन सुरुवात
- हुलाकघरको स्थापना
- रणोद्विपसिंहको मृत्यु : वि.सं. १९४२ (आफ्नै भतिजाहरुबाट हत्या)

धीर शमशेर

- जंग बहादुर राणाका नजिकका विश्वास पात्र मानिने कान्छा भाई : धीर शमशेर
- नाति गेहेन्द्र शमशेरले बनाएइको गनको नाम : धीर गन
- १७ भाई छोराहरू मध्ये ५ भाई छोराहरूमा: वीर, देव, चन्द्र, भीम र जुद्ध (प्रधानमन्त्री भएका)
- धीर शमशेरका २ भाई नातिहरू : पद्म शमशेर र मोहन शमशेर (प्रधानमन्त्री भएका)
- माझा खाँदा खाँटीमा काँडा अड्केर मृत्यु : वि.सं. १९४१
- नेपाल गोर्खा भर्तिकेन्द्र खोल्न अनुमति लिएका
- सान्नानीका नामले परिचित व्यक्ति : धीर शमशेर

वीर शमशेर

- धीर शमशेरका छोरा वीर शमशेर नेपालको प्रधानमन्त्री : वि.सं. १९४२
- वीर शमशेरको शासनकाल : वि.सं. १९४२ देखि १९५७ सम्म
- आप्नो नामका पछाडि जबरा लेख्ने परम्परा सुरु गर्ने राणा प्रधानमन्त्री : वीर शमशेर
- सर्वसाधारण जनताका छोराहोरीलाई पनि दरबार हाईस्कुलमा पढ्ने अनुमति दिने व्यक्ति
- लालदरबार र सेतो दरबारको स्थापना
- वि.सं. १९४७ मा वीर अस्पतालको निर्माण
- वि.सं. १९५१ मा नेपालको प्रथम कारागार केन्द्रीय कारागारको स्थापना

- नेपालमा महिला शिक्षाको सुरुवात गर्ने राणा प्रधानमन्त्री
- गोरखा दक्षिणबाहु र प्रियदर्शिका उपाधिको स्थापना गर्ने प्रधानमन्त्री
- नारायणहिटी राजदरबार र घण्टाघरको निर्माणकर्ता
- नेपाललाई ३५ जिल्लामा विभाजन
- ३५ जिल्लाहरु मध्ये १२ जिल्ला तराईमा पर्दथे भने यस बेला जिल्लाको प्रमुख प्रशासकीय पद : सुब्बा
- वीरशमशेरले स्थापना गरेको पुस्तकालयको नाम : वीर पुस्तकालय
- राजदरबार हनुमानढोकाबाट नारायणहिटी सार्ने व्यक्ति : वीर शमशेर

देव शमशेर

- धनकुटे प्रधानमन्त्री भनी चिनिने राणा प्रधानमन्त्री
- देव शमशेरको शासन अवधि : वि.सं. १९५७ (१९४ दिनमात्र)
- अक्षरांक शिक्षाको सुरुवात गर्ने व्यक्ति : जयपृथ्वीबहादुर सिंह
- कार्यालय समय १० बजेदेखि ५ बजेसम्म तोक्ने राणा प्रधानमन्त्री : देव शमशेर
- १२ बजे तोप पड्काउने चलान चलाउने व्यक्ति : देव शमशेर
- गोरखापत्रको प्रकाशनको सुरुवात तथा भाषा पाठशालाको स्थापना गर्ने व्यक्ति

चन्द्र शमशेर

- प्रथम विश्वयुद्ध हुँदा नेपालको प्रधानमन्त्री
- घरको बाघ र बनको स्याल भनी चिनिने राणा प्रधानमन्त्री
- फिस्टे महाराज भनी चिनिने व्यक्ति
- राणाहरूलाई ए, वी, र सी क्लासमा विभाजन
- मेट्रिक पास गर्ने नेपालका प्रथम प्रधानमन्त्री
- वि.सं. १९६८ मा अमाली प्रथाको खारेजी गर्ने प्रधानमन्त्री
- वि.सं. १९६९ मा गोरखा भाषा प्रकाशनी समितिको स्थापना
- वि.सं. १९७५ त्रिचन्द्र कलेजको स्थापना
- वि.सं. १९७७ मा चन्द्र शमशेरको पालामा घटेको मकै पर्व
- वि.सं. १९८१ मा दास प्रथाको अन्त्य गरेका चन्द्र शमशेरले गरेको सति प्रथाको अन्त्य : वि.सं. १९७७
- नेपालमा सर्वप्रथम जलविद्युत उत्पादन : वि.सं. १९६८
- खड्ग निशाना छापको प्रचलन चलाउन राणा प्रधानमन्त्री
- मिलिटरी अस्पताल र सिंहदरबारको निर्माण
- वि.सं. १९६८ मा नेपालमा जनगणनाको कार्यको सुरुवात

मकै पर्व

- कौशल अडाका सुब्बा कृष्णलाल अधिकारीले 'मकैको खेती' नामक पुस्तक लेखी छपाए बापत ९ वर्ष दिइएको जेल सजाय : वि.सं. १९७७
- मकैको खेती नामक पुस्तक छापे पशुपति छापाखानालाई ५० रुपैयाँ जरिवाना दिइएको
- छापिएका १००० प्रति मध्ये १९९ प्रति नष्ट गरिएको र १ प्रति नबुझाएको कारण सजाय दिइएको
- तत्कालीन शासन व्यवस्थाको विरोधमा लेखिएका केही शब्दहरु : बेलायती कुकुरले ब्रिटिस समुदायलाई, मकैमा लाग्ने रातो टाउके कीराले चन्द्र शमशेरलाई र कालो टाउके कीराले भीम शमशेरलाई इंगित गर्दथ्यो
- चन्द्र शमशेरले रातो र भीम शमशेरले कालो व्याप टोपी लगाउने भएकाले रातो टाउके र कालो टाउके भनिएको

- कृष्णलाल अधिकारीको जन्म : रामेश्वरप
- कृष्णलाल अधिकारी जेलमै निधन भएका नेपालको प्रथम साहित्यिक शहिद

गेहेन्द्र शमशेर

- नेपालका प्रथम वैज्ञानिक
- वीरगन, हावाबाट चल्ने मिल, धीरगन, धान कुद्ने मिल, बालाजुमा छाला प्रशोधन कारखाना आदि स्थापना
- विष खुवाएर आफ्नै काका चन्द्र शमशेरको निर्देशनमा हत्या गरिएका

भीम शमशेर

- वि.सं. १९८६ देखि १९८९ सम्म प्रधानमन्त्री
- छोरछोरीलाई बन्धक बनाउने प्रथामा रोक लगाएका
- वि.सं. १९८८ मा भीम शमशेरका पालामा घटेको घटना : प्रचण्ड गोर्खा पर्व
- प्रचण्ड गोर्खा पर्वको मुख्य ध्येयः राणाकालको अन्त्य गर्ने
- प्रचण्ड गोर्खाका मुख्य नेतृत्वकर्ता : उमेश विक्रम शाह
- प्रचण्ड गोर्खा अभियानको उद्देश्य : तिहारमा जुवा खेलेको समयमा राणाहरूलाई बम प्रहार गरी हत्या गरेर राणा शासन अन्त्य गर्ने
- लाइब्रेरी पर्व, वसन्त पर्व र प्रचण्ड गोर्खा पर्व हुँदा नेपालको प्रधानमन्त्री
- नुन र कपासमा भन्सार माफी, कपास खेतीलाई प्रोत्साहन
- उँखडा जाँच कमिसनको स्थापना, चर्खा प्रचारमा रोक

जुद्ध शमशेर

- राजर्षि महाराज भनी चिनिने
- जुद्ध शमशेर नेपालको प्रधानमन्त्री : वि.सं १९८९ देखि २००२ सम्म
- वि.सं. १९९० को महाभूकम्प जाँदा नेपालको प्रधानमन्त्री
- गद्दी त्याग गरेपछि जुद्ध शमशेर गएर बसेको स्थान : पाल्पा, रिडी
- वि.सं. १९९० मा एस.एल.सी. बोर्डको स्थापना
- जन्म, मृत्यु दर्ता अड्डाको स्थापना
- सी क्लासका राणाहरूलाई उपत्यका बाहिर निष्कासन गर्ने प्रधानमन्त्री : जुद्ध शमशेर
- नेपालमा कागजी नोटको सुरुवात
- सर्वप्रथम रेडियो सेट राख्ने व्यक्ति
- द्वितीय विश्वयुद्ध हुँदा नेपालमा प्रधानमन्त्री
- नागार्जुन दरबारको निर्माण, नेपालको पहिलो बैंक नेपाल बैंकको स्थापना
- उद्योग परिषद्को स्थापना तथा घरेलु उद्योगको विकास गर्ने
- वि.सं. १९९४ मा जुद्ध वारुण नियन्त्रण यन्त्रको स्थापना

पद्म शमशेर

- वि.सं. २००२ देखि २००४ सम्म पद्म शमशेरको शासन
- रुन्धे प्रधानमन्त्री भनेर चिनिने
- 'जयतु संस्कृतम्' आन्दोलन हुँदा नेपालको प्रधानमन्त्री
- नेपाल र अमेरिकाबीच कुटनीतिक सम्बन्ध स्थापना

- स्कूलका पिता तथा तेस्रो पुस्ताका राणा प्रधानमन्त्री
- “म राष्ट्रको नोकर हुँ” भन्ने धारणा

मोहन शमशेर

- वि.सं. २००४ देखि वि.सं. २००७ सम्म मोहन शमशेरको शासन
- वि.सं. २००५ मा मोहन आकाशवाणीको स्थापना
- मोहन हवाइहड्डाको स्थापना
- नेपालको प्रधानमन्त्री
- सर्वसाधारणलाई रेडियो राजनी अनुमति
- नेपालमा प्रजातन्त्र स्थापना हुँदाको समयका अन्तिम राणा प्रधानमन्त्री

नेपालका महान ४ शहिदहरू

क्र.सं.	शहिदको नाम थर	जन्म (वि.सं.)	जन्मस्थान	मृत्युदण्ड दिइएको मिति	मृत्युदण्ड दिइएको स्थान
१.	शुक्रराज शास्त्री	१९५०	काठमाडौँ	१९९७ माघ १०	टेकु पचलीको खरीको रुखमा
२.	धर्मभक्त माथेमा	१९६५	काठमाडौँ	१९९७ माघ १२	सिफलको बकाइनोको रुखमा
३.	गगांलाल श्रेष्ठ	१९७५	रामेछाप	१९९७ माघ १४	शोभा भगवतीमा गोली हानेर
४.	प्रशारथ चन्द ठकुरी	१९६०	बैतडी	१९९७ माघ १४	शोभा भगवतीमा गोली हानेर

नेपालको इतिहासमा पोल खोल्ने व्यक्तिहरू

- पण्डित विजयराज : भण्डारखाल पर्व
- लक्ष्मण राज : प्रचण्ड गोखार्खा पर्व
- रामहरी जोशी र भोजराज जोशी : मकै पर्व
- उत्तरध्वज खवास : ३८ सालको पर्व
- रामजी जोशी र मुरलीधर पण्डित : प्रजापरिषद्को काण्ड

राणाकालीन प्रशासनिक अड्डा

- ↳ खड्ग निशाना अड्डा : श्री ३ को सचिवालय /प्रधानमन्त्रीको कार्यालय (चन्द्रसमशेर मुन्सीखाना : परराष्ट्र मामिला सम्बन्धी कार्य गर्ने अड्डा (भीमसेन थापा, रणबहादुर शाह)
- ↳ कुमारीचोक : लेखापरीक्षण र नियन्त्रणसँग सम्बन्धित (पृथ्वीनाराण शाह)
- ↳ जड्गाँी बन्दोबस्ती अड्डा : सैनिक प्रशासन सम्बन्धी
- ↳ कमाण्डरी कितावखाना : सरकारी कर्मचारीको अभिलेख राख्ने
- ↳ विनितपत्र निक्सारी अड्डा : न्याय सम्बन्धी कार्य गर्ने सर्वोच्च अड्डा
- ↳ मुलुकी बन्दोबस्ती अड्डा : देशको प्रशासन सञ्चालन र निरीक्षण गर्ने
- ↳ कडेल्चोक : गरगहनाको व्यवस्था गर्ने (जंगबहादुर राजा)
- राणाकालीन मुख्य पदहरू: कमाण्डर इन चिफ, सरदार, मीरमुन्सी, काजी, खजाज्ची
- राणाकालीन नेपालका जिल्लाहरू: ३५ वटा
- राणाकालमा जिल्लाको प्रमुख प्रशासक: सुब्बा

- राणाकालमा जनतालाई दिने सूचना: इस्तिहार
- राणाकालमा हटाइएका प्रधानमन्त्रीहरु: देव शमशेर र पद्म शमशेर
- कला बहादुर उपाधि पाउने: माथवरसिंह थापा
- पदमा हुँदा हत्या गरिएका प्रधानमन्त्री: रणोद्धिप, माथवरसिंह र फतेजंग

रानी महल

- नेपालको ताजमहल पनि भनेर चिनिने महल : रानी महल
- रानी महलको निर्माणकाता : खड्ग शमशेर (पाल्पा)
- रानी महलको निर्माण हुनुको कारण : दिवद्वय रानी तेजकुमारीको सम्भन्ना स्वरूप

आम निर्वाचन (वि.सं. २०१५)

- वि.सं. २०१५/११/७ देखि २०१६ वैशाख सम्म सञ्चालन भएको नेपालको पहिलो आम निर्वाचन
- निर्वाचन क्षेत्र: १०९ वटा
- उक्त निर्वाचनमा निर्वाचित हुने नेपालको पहिलो महिला मन्त्री : द्वारिकादेवी ठकुरानी
- प्रथम स्थान प्राप्त गरेको नेपाली कांग्रेस (७४ सिट) हो भने नेपाल कम्युनिष्ट पार्टीले जम्मा ४ सिट मात्र ल्याएको
- धेरै मत ल्याउने व्यक्ति : काशी प्रसाद श्रीवास्तव
- आम निर्वाचनपछि नेपालको पहिलो जननिर्वाचित प्रधानमन्त्री : विश्वेश्वर प्रसाद कोइराला

राणा शासनकाल भन्दा अगाडिका प्रधानमन्त्रीहरु

क्र.सं.	प्रधानमन्त्रीको नाम	अवधि (वि.सं.)	क्र.सं.	प्रधानमन्त्रीको नाम	अवधि (वि.सं.)
१.	भीमसेन थापा	१८८३—१८९४	२.	रघुनाथ पौडेल	१८९४—१८९५
३.	पुष्कर शाह	१८९५—१८९६	४.	रणजड्ग पाण्डे	१८९६—१८९७
५.	फतेजंग शाह	१८९७—१९०० र १९०२—१९०३	६.	माथवर सिंह थापा	१९००—१९०२

शाहवंशको परिचय

गोरखा-राजवंशको सम्बन्ध भारतको चितौड़का सिसौदिया राजपुतहरूसित कायम रहेको बुझिन्छ । मुसलमानी आक्रमणबाट चितौड़को पतन भएपछि त्यहाँका शासकहरू भागेर यत्रतत्र लागे । यही राजवंशका भूपालले नेपालको रिडी र पछि भिरकोटमा बसोबास गरे । भूपालका दुई छोराहरू हरिहरसिंह र अजयसिंहले पहाडी इलाकामा आ-आफ्नो स्वतन्त्र राज्यको स्थापना गरे । इतिहासमा यिनीहरू खाँचा खान र मिचा खान भनेर पनि चिनिन्छन् । कान्छा अजयसिंहको वंशमा यिनीपछि विचित्र खान, कुलमण्डन आदि भए । कुलमण्डनले दिल्लीका बादशाहबाट शाह पदवी पाए । यसर्थ कुलमण्डनको पालादेखि नै यस राजवंशले आफ्नो नामको साथ शाह प्रयोग गर्न थालेको मानिन्छ । कुलमण्डन शाहको समयमा लमजुङ्को राजगद्दी खाली भएकोले लमजुङ्को अनुरोधमा यिनका कान्छा छोरा यशोब्रहम शाहलाई त्यहाँको राजा बनाइयो । यशोब्रहम शाहका दुई भाइ छोराहरू थिए । जेठा नरहरि शाह र कान्छा द्रव्य शाह । यशोब्रहम शाहका कान्छा छोरा द्रव्य शाहले गोरखामा विजय गरेर आफ्नो राज्य स्थापित गरे । गोरखा राज्य चौबिसकै वर्गमा पर पनि यसको लमजुङ्के राजा यशोब्रहमका छोरा राजा द्रव्यशाह वि.स. १८१६ (ई.स. १८५९) मा गोरखाको राजगद्दीमा बसेपछि नै गोरखा शाहवंशीय राज्यको रूपमा विकास भयो ।

- मुसलमानी आक्रमणबाट चितौड़को पतन भएपछि शाहवंशीय राजाहरु छोडेर आएको स्थान : चितौड़, भारत
- दिल्लीका बादशाहबाट शाह पदवी पाउने राजा : कुलमण्डन शाह
- यशोब्रह्म शाहका दुई भाइ छोराहरु : जेठा नरहरि शाह र कान्छा द्रव्य शाह
- गोरखामा विजय गरेर आफ्नो राज्य स्थापित गर्ने राजा : द्रव्य शाह
- कुलमण्डन शाहको समयमा लमजुडको राजगद्दी खाली भएकोले लमजुडको अनुरोधमा त्यहाँको राजा हुने व्यक्तिः कुलमण्डनका कान्छा छोरा यशोब्रह्म शाह

शाहकालीन पदहरू :

- काजी : विभागका प्रमुख र क्षेत्रीय प्रमुख
- चौतारिया : जड्गी सेवाका क्षेत्रीय र केन्द्रीय प्रमुख
- खजाञ्ची : सरकारी खजानाको हाकिम
- मन्त्री : राजालाई सल्लाह दिने कार्यपालिका प्रमुख
- सरदार : अडिटर औषधालयको प्रमुख
- कपरदार : राजपरिवारको कपडा, गहनाको व्यवस्था गर्ने
- मिरमुन्सी : विदेशी वा छिमेकी मुलुकसँग सम्बन्ध स्थापित गर्ने
- चोवदार : चौकीदार, दरबान
- वकिल : छिमेकी मुलुकमा नेपालका राजाको प्रतिनिधि
- सुब्बा : जिल्लाका निजामती कर्मचारीहरूको प्रमुख
- ढारे : सरकारी कार्यलयका पाले, पहरेदार आदि

गोरखा राज्य

- गोरखा राज्यमा शाह वंशका राजाहरु आउनुपूर्व खड्काहरूले शासन गर्थे भने गोरखाका अन्तिम राजा : पृथ्वीनारायण शाह
- शाह वंशको शासनकालमा गोरखामा उपल्लोकोटमा मतवाली, तल्लोकोटमा घले गुरुड र लिगलिगकोटमा घले गुरुडहरूको बसोबास भएको
- वि.सं. १६१६ भाद्र २५ को विजयादशमीको दिनमा हुने लिगलिगकोटको दौडमा चलाखीपूर्ण तरिकाले आक्रमण गरी उपल्लोकोट, तल्लोकोट र लिगलिगकोट तीनै बठालाई मिलाई गोरखा राज्य स्थापना गर्ने प्रथम शाहवंशीय राजा द्रव्य शाह हुन् ।
- ढक, तराजु, माना, पाथीको चलन चलाउने राजा : राम शाह

पृथ्वीनारायण शाहपूर्वका राजाहरु

क्र.सं.	राजा	समयावधि (वि.सं.)	क्र.सं.	राजा	समयावधि (वि.सं.)
१	द्रव्य शाह	१६१६-१६२७	२	पुरन्दर शाह	१६२७-१६६२
३	छत्र शाह	१६२८-१६६३	४	राम शाह	१६६३-१६९०
५	डम्बर शाह	१६९०-१७०२	६	कृष्ण शाह	१७०२-१७१८
७	रुद्र शाह	१७१८-१७३०	८	पृथ्वीपति शाह	१७३०-१७७३

पृथ्वीनारायण शाह

- ७ महिनामा जन्मिएका पृथ्वीनारायण शाहको जन्म : वि.सं. १७७९, पौष २७
- पृथ्वीनारायण शाहका माता/पिता : कौशल्यावती र नरभूपाल शाह
- पृथ्वीनारायण शाहका बाबु नरभूपाल शाहका रानीहरु : ४ जना (चन्द्रप्रभावती, कौशल्यावती, बुद्धिमती र शुभद्रावती)
- बनारसका राजपुत अभिमानसिंहकी छोरी नरेन्द्रलक्ष्मीसँग पृथ्वीनारायण शाहको दोस्रो विवाह : वि.सं. १७९६
- पृथ्वीनारायण शाहले रणजित मल्लका छोरा वीरनरसिंह मल्लसँग मित लगाएका : वि.सं. १७९७
- २० वर्षको उमेरमा पृथ्वीनारायण शाह गोरखाका राजा : वि.सं. १७९९ चैत्र २५
- पृथ्वीनारायण शाहका बाबु नरभूपाल शाहले नुवाकोटमा गरेको प्रथम आक्रमण र पराजय : वि.सं. १७९४
- मकवानपुरका राजा हेमकर्णकी छोरी इन्द्रकुमारीसँग पृथ्वीनारायण शाहको प्रथम विवाह : वि.सं. १७९४
- पृथ्वीनारायण शाहद्वारा नुवाकोटमा दोस्रो पटक आक्रमण र पराजय : वि.सं. १८००
- तेस्रो पटक नुवाकोट आक्रमण र विजय : वि.सं. १८०१
- नुवाकोट माथिको विजयसँगै छाला काढी मारिने नुवाकोट सेनाको नेतृत्वकर्ता : जयन्त राजा
- एकीकरण कालका त्रिशक्ति भनेर चिनिने देशहरु : पाल्पा, तनहुँ र लमजुङ
- नालडुममा आक्रमण र विजय : वि.सं. १८०३ श्रावण ३
- दहचोक र महादेवपोखरी आक्रमण र विजय : वि.सं. १८११
- काखेरी आक्रमण र विजय : वि.सं. १८१६
- वि.सं. १८१४ कीर्तिपुर माथि प्रथम पटक आक्रमण र पराजय : वि.सं. १८१४
- करिब ६ घण्टा भन्दा बढी बल्खु खोलामा लडाई चल्दा मारिने गोरखाली सेनाका कमाण्डर : कालु पाण्डे
- पृथ्वीनारायण शाहद्वारा आफ्नै जेठान दिगबन्धन सेनसँग युद्ध गरी मपवानपुर विजय : वि.सं. १८१९
- दिगबन्धन सेनद्वारा युद्ध हरेपछि पृथ्वीनारायण शाह विरुद्ध लाइन भनी बंगालका राजालाई सहयोग गर्न आग्रह गरेबमोजिम बंगालका राजाले युद्ध गर्न भनी पठाएको कमाण्डर : मिरकासिम
- गोरखाली सेनाले पराजित गरेको अभियानका कमाण्डर : मिरकासिम
- सुरप्रताप शाहको नेतृत्वमा कीर्तिपुरमा दोस्रो पटक आक्रमण तर सुरप्रताप शाहको आँखा फुट्यो, दलजीत शाह घाइते भए र धैरै गोरखाली सेना मारिएका कारण पुनः पराजय : वि.सं. १८२१ भदौ
- कीर्तिपुरमाथि तेस्रो र अन्तिम पटक आक्रमण र विजय : वि.सं. १८२२ चैत्र ३
- जयप्रकाश मल्लले अंग्रेजसँग सहयोग माग गरेपछि गोरखाली सेना विरुद्ध चलाएको पराजित भएको अभियान : किलानक अभियान
- उपत्यकाका राज्यहरूलाई पराजित गर्नका लागि पृथ्वीनारायण शाहले लिएको नीति : आर्थिक नाकाबन्दी
- उनको नाकाबन्दीबाट तहसनहसमा परेका पाटन वा ललितपुरका ६ प्रधानहरूले पृथ्वीनारायणलाई पाटनको राजा बन्न आग्रह गरेबमोजिम उनले पठाएको राजा : दलमर्दन शाह
- गोरखाली सेनाद्वारा कान्तिपुर आक्रमण र विजय : वि.सं. १८२५ आश्विन १३
- गोरखाली सेनाद्वारा ललितपुर आक्रमण र विजय : वि.सं. १८२५ असोज २४
- गोरखाली सेनाद्वारा भक्तपुर आक्रमण र विजय : १८२६ मंसिर १
- भीमसेन स्थान, दुँडिखेल र नरदेवी गरी तीनतिरबाट काठमाडौँ माथि आक्रमण भएको दिन : इन्द्रजात्राको दिन

- काठमाडौं वा कान्तिपुरलाई नेपालको राजधानी घोषणा : वि.सं. १८२६ चैत्र १०
- पृथ्वीनारायण शाहको मृत्यु : वि.सं. १८३१ माघ १ (नुवाकोट)

नुवाकोटको शेरा दरबारमा पृथ्वीनारायण शाहले दिएका दिव्योपदेशहरु

- नेपाल दुई हुङ्गाबीचको तरुल हो, उत्तर र दक्षिणका छिमेकसँग बराबर सम्बन्ध राख्नु
- प्रजा मोटा भया दरबार बलियो हुन्छ
- ठकुरी जाँची डिटठा दिनु, मगर जाँची विचारी दिनु
- दक्षिणको बादशाह महाचतुर छ
- जाई कटक नगर्नु, भिकी कटक गर्नु
- नेपाल चार जात छत्तीस वर्णको साभा फूलबारी हो
- मेरा साना दुखले आज्ञाको मुलुक होइन, सबैलाई चेतना भया
- घुस लिन्या र दिन्या दुवै देशका शत्रु हुन्
- खानी भयाका ठाउँमा गाउँ भया पनि अरु जग्गामा सारीकन खानी चलाउनु

प्रतापसिंह शाह

- पृथ्वीनारायण शाहका जेठा छोरा
- प्रतापसिंह शाहको जन्म : वि.सं. १८०८
- २ वर्ष १० महिना शासन सञ्चालन गरेका
- प्रतापसिंह शाहकी रानीको नाम : राजेन्द्रलक्ष्मी शाह
- इन्द्र जात्राको दिन लिङ्गो गाड्ने प्रचलनमा ल्याउने राजा
- वि.सं. १८३४मा प्रतापसिंह शाहको अल्पायुमै मृत्यु

बहादुर शाह

- पृथ्वीनारायण शाहका कान्छा छोरा, प्रतापसिंह शाहका भाइ
- बाल्यकालको नाम फत्तेबहादुर शाह
- नेपाल एकीकरणको अभियानमा बहादुर शाहको नेतृत्वकाल : स्वर्णकाल
- लामो समय भारतको बनारसतिर बसेका बहादुर शाहका गोरखाली सेनाको राज्य विस्तार : कुमाउ गढवाल हुँदै सतलाज नदी पारीसम्म
- रणबहादुर शाहको नायबी चलाएका तर राज्यकोष दुरुपयोग लगायतका आरोपमा बन्दी बनाइएका व्यक्ति : बहादुर शाह
- वि.सं. १८५३ मा बहादुर शाह माथि आरोप लगाइएको र मृत्यु वि.सं. १८५४ मृत्यु (बन्दी अवस्थामा)

रणबहादुर शाह

- प्रतापसिंह शाह र राजेन्द्रलक्ष्मीका छोरा रणबहादुर शाहको जन्म : वि.सं. १८३२ जेष्ठ १०
- बाबुको मृत्यु भएपछि अढाई वर्षको कलिलो उमेरमै राजा भएका
- स्वामी महाराज भनी चिनिने राजा
- राजराजेश्वरी, सुवर्णप्रभावती र कान्तिमती : रणबहादुर शाहका ३ वटी रानीहरु
- बाल विधवा कान्तीमतिबाट जन्मिने छोरालाई राजा बनाउने शर्तमा विवाह गर्ने राजा : रणबहादुर शाह
- वैधानिक रानी सुवर्णप्रभावती तर्फका जेठा छोरालाई राजा नबनाई कान्तिमतीतर्फबाट राजा बनाइएका राजकुमार : गीर्वाणयुद्ध

- राजखलकमा विवाद, षड्यन्त्र र मतभेद सिर्जना भई विवाद आरम्भ गर्ने राजा रणबहादुर शाह
- बालाजुको २२ औं धाराको निर्माण
- रणबहादुर शाहका पालामा चलेको शासन : त्रयी शासन
- बासदठीहरण काण्ड घटेको बेलाका राजा

भीमसेन थापा

- नेपालका प्रथम प्रधानमन्त्री
- भीमसेन थापाको जन्म : वि.सं. १८३२ साउन ९ (गोरखाको बोर्लाङ्ड)
- वि.सं. १८४४ तिर रणबहादुर शाहको सेवकको रूपमा दरबार प्रवेश गरेका भीमसेन थापाका बाबु/आमा : अमरसिंह थापा (सानुकाजी) र आमा सत्यरुपा
- भीमसेन थापाको पालामा नेपाललाई ३९ जिल्लामा विभाजन
- कमारा कमारी राख्न नपाउने व्यवस्था, नेवारहरुको चाडमा खर्चको सीमा तोक्ने काम, हुलाकको व्यवस्था, जग्गालाई हले, पाटे, कोदालेको आधारमा अभिलेख राख्ने व्यवस्था जस्ता सामाजिक सुधार गर्ने प्रधानमन्त्री
- वि.सं. १८८१मा सुन्धारा निर्माण
- वि.सं. १८६३ नेपालमा राहदानी प्रथाको सुरुवात गर्ने प्रधानमन्त्री
- केही जातिमा प्रचलित सानिमा र भाउजु व्यहोर्ने प्रथाको अन्त्य गर्ने व्यक्ति
- बग्गी चढ्ने चलन चलाउने प्रधानमन्त्री
- बागदरबार, धरहरा, वागमती पुल निर्माण
- छाउनी संग्रहालयको स्थापना
- सेनामा सेना, जर्नेल, कर्नेल, क्याप्टन आदि पदको सिर्जना गरी सैनिकलाई तालिम दिने व्यवस्थाको सुरुवात
- राजकुमार देवेन्द्रको हत्याको अभियोग लगाई जेल चलान
- मृत्यु : वि.सं. १८९६ (जेलभित्रै आत्महत्या)

गीर्वाणयुद्ध विक्रम शाह

- गीर्वाणयुद्धको जन्म : वि.सं. १८५४ आश्विन ११
- डेढ वर्षको उमेरमै राजा बनाइएका
- रणबहादुर शाह र कान्तिमतीका छोरा
- वि.सं. १८५५ देखि १८७३ सम्म गीर्वाणयुद्धले शासन सञ्चालन गरेको
- गीर्वाणयुद्ध विक्रम शाहका २ वटी रानीहरु : सिद्धिलक्ष्मी र गोरक्षलक्ष्मी
- वीरविक्रम उपाधि पाउने नेपालको पहिलो शाहवंशीय राजा : गीर्वाणयुद्ध वीरविक्रम शाह
- अग्रेज र नेपालबीच सन् १८१६ मार्च ४ मा सुगौली सन्धि
- सुगौली सन्धि हुँदा नेपालका राजा : गीर्वाणयुद्ध वीरविक्रम शाह
- सुगौली सन्धिमा नेपालको तर्फबाट हस्ताक्षरकर्ता : गजराज मिश्र
- सुगौली सन्धिमा इष्ट इण्डिया वा अग्रेजका तर्फबाट हस्ताक्षर गर्ने व्यक्ति : लेफ्टिनेन्ट जनरल ब्राड शा
- वि.सं. १८७३ मंसिर ८ मा गीर्वाणयुद्धको निधन, शितला रोगका कारण भएको भनिएका निधन

राजेन्द्र विक्रम शाह

- गीर्वाणयुद्ध विक्रम शाह र गोरक्षलक्ष्मी शाहका पुत्र
- राजेन्द्र विक्रम शाहको जन्म : वि.सं. १८७० माघ २४

- वि.सं. १८७३ देखि १९०४ सम्म राजेन्द्र विक्रम शाहले शासन चलाएको
- राणा शासनको उदय हुँदा नेपालका राजा
- अलौ पर्वको मुख्य योजनाकार
- आफ्नो पनाति राजा हुन्जेलसम्म पनि जीवित रहने राजा
- कोतपर्व, भण्डारखाल पर्व घटेको बेला नेपालका राजा
- राजेन्द्र विक्रम शाहको मृत्यु : वि.सं. १९३८ असार ३०

सुरेन्द्र वीरविक्रम शाहदेव

- राजा राजेन्द्रका छोरा
- सुरेन्द्र वीरविक्रम शाहको जन्म : वि.सं. १८८६ असोज २१
- कोतपर्वको घटनापछि भएका राजा
- वि.सं. १९०४ देखि १९३८ सम्म सुरेन्द्र वीरविक्रम शाहको शासन
- नेपालमा सर्वप्रथम मुलुकी ऐन लागू हुँदा नेपालका राजा
- बहुलाहा युवराज र सन्की महाराज उपाधि पाएका

युवराज त्रैलोक्य

- राजा सुरेन्द्रका छोरा तथा बुलेट महाराजाका नामले चिनिने युवराज
- राजा नहुँदै मृत्यु हुने युवराज

पृथ्वी वीरविक्रम शाहदेव

- युवराज त्रैलोक्यका छोरा पृथ्वी वीरविक्रम शाहको जन्म १९३२
- ६ वर्षको उमेरमै राजा
- पृथ्वी वीरविक्रम शाहको शासन अवधि : वि.सं. १९३८ देखि १९६८ सम्म

त्रिभुवन वीरविक्रम शाहदेव

- पृथ्वीवीरविक्रम शाहदेव र लक्ष्मी दिव्येश्वरी पुत्र
- त्रिभुवनको जन्म : वि.सं. १९६३ असार १७
- शाह वंशमै सबैभन्दा लामो समय शासन गर्ने राजा
- वि.सं. १९६८ देखि २०११ सम्म त्रिभुवनले नेपालमा शासन गरेका
- राष्ट्रपिता, जनताका राजा जस्ता उपनामले चिनिने
- नेपालमा प्रजातन्त्र स्थापना हुँदा नेपालका राजा

महेन्द्र वीरविक्रम शाहदेव

- त्रिभुवनका छोरा राजा महेन्द्रको जन्म : वि.सं. १९७७ जेठ ३०
- महेन्द्रका २ बटी रानीहरु : इन्द्रराज्यलक्ष्मी र रत्न राज्यलक्ष्मी
- वि.सं. २०११ चैत्र १ मा राज्यरोहण गर्ने तथा 'ऊ बाँच लायक छ, जो मर्न देखि 'डराउँदैन' भन्ने राजा : महेन्द्र
- साम्यवाद मोटर चढेर आउँदैन भन्ने राजा
- चितवनको दियालो बंगलामा राजा महेन्द्रको मृत्यु : वि.सं. २०२८ माघ १७
- 'उसैका लागि' र 'फेरि उसैका लागि' कृतिका लेखक

वीरेन्द्र वीरविक्रम शाहदेव

- महेन्द्रका ज्येष्ठ सुपुत्र राजा वीरेन्द्रको जन्म : वि.सं. २००२ पौष १४ गते भएको हो ।
- राजा वीरेन्द्रको राज्यरोहण : वि.सं. २०२८
- वि.सं. २०३१ मा नेपाललाई शान्तिक्षेत्र घोषणा गरियोस् भनी प्रस्ताव अगाडि बढाएका
- नेपालमा प्रथम पटक जनमतसङ्ग्रह तथा प्रजातन्त्रको पुनर्व्हाली गर्ने राजा
- विभत्स नरसंहरकारी राजदरबार हत्याकाण्डमा परी सपरिवारका सदस्यहरु सहित मृत्यु : वि.सं. २०५८ जेठ १९

दिपेन्द्र वीरविक्रम शाहदेव

- राजा वीरेन्द्रका ज्येष्ठ सुपुत्र दिपेन्द्रको जन्म : वि.सं. २०२८ असार १३
- दिपेन्द्र महाराजधिराज भएको जम्मा अवधि : वि.सं. २०५८ जेठ २० गतेदेखि ३ दिन
- छोटो समय महाराजधिराज भई मृत्यु : वि.सं. २०५८ जेठ २२

ज्ञानेन्द्र वीरविक्रम शाहदेव

- राजा महेन्द्रका माहिला छोरा ज्ञानेन्द्रको जन्म : २००४ असार २३
- दाजु वीरेन्द्रको वंशको हत्या भएपश्चात वि.सं. २०५८ जेठ २२ मा नेपालका राजा घोषित
- सबैभन्दा बढी उमेरमा राजा हुने व्यक्ति
- दोस्रो जनआन्दोलनबाट हटाइएका राजा
- रानी कोमल राज्यलक्ष्मी सहित वि.सं. २०६५ जेठ २९ मा नारायणहिटी राजदरबारबाट बहिर्गमन
- वि.सं. २०६५ जेठ १५ गते नेपालमा गणतन्त्रको घोषणा हुँदा नेपालका राजा

मकवानपुर राज्य

- मकवानपुर राज्यको प्रथम राजा : लोहाङ्ग सेन
- मकवानपुर राज्यको अन्तिम राजा : दिग्बन्धन सेन
- शासन केन्द्र श्रीनगर भएका पालपाका प्रथम राजा : रुद्रसेन भने अन्तिम राजा : पृथ्वीपाल सेन
- चौदण्डीगढीका अन्तिम राजा : हिलिहाङ्ग

२००७ सालको क्रान्ति

- वि.सं. २००७ साल असोजमा भारतको वैरगानियामा भएको नेपाली कांग्रेसको सम्मेलनले राणाशासन विरुद्ध सशस्त्र ऋक्तिको घोषणा गरेको,
- राणा शासनको विरुद्धमा सञ्चालन भएको क्रान्ति : २००७ सालको क्रान्ति
- वि.सं. २००७ कात्तिक २१ मा प्रजातन्त्र स्थापना गर्न राजा त्रिभुवनले भारतीय राजदूतावासमा शरण
- वि.सं. २००७ कात्तिक २५ गते राजा त्रिभुवन भारतको दिल्ली प्रस्थान
- २००७ सालको क्रान्तिको नेतृत्वकर्ता दल : नेपाली कांग्रेस
- वि.सं. २००७ फागुन १ मा जवाहरलाल नेहरुको मध्यस्थकर्तामा राजा, कांग्रेस र राणाबीच भएको त्रिपक्षीय सम्झौता
- २००७ फागुन ४ मा राजा त्रिभुवनको नेपाल फिर्ती सवारी
- २००७ फागुन ७ मा नेपालमा प्रजातन्त्रको घोषणा

२००७ फागुन ७ गते गठित मन्त्रीपरिषद्

क्र.सं.	नाम थर	कसको तर्फबाट	पद
१.	मोहन शमशेर	राणाको तर्फबाट	प्रधानमन्त्री तथा परराष्ट्र मन्त्री
२.	बबर शमशेर	राणाको तर्फबाट	रक्षा मन्त्री
३.	विश्वेश्वरप्रसाद कोइराला	नेपाली कांग्रेसको तर्फबाट	गृह मन्त्री
४.	भद्रकाली मिश्र	नेपाली कांग्रेसको तर्फबाट	यातायात मन्त्री
५.	भरतमणी शर्मा	नेपाली कांग्रेसको तर्फबाट	खाद्य तथा कृषि मन्त्री
६.	सुवर्ण शमशेर	नेपाली कांग्रेसको तर्फबाट	अर्थ मन्त्री
७.	गणेशमान सिंह	नेपाली कांग्रेसको तर्फबाट	उद्योग तथा वाणिज्य मन्त्री
८.	चुडा शमशेर	राणाको तर्फबाट	वन मन्त्री
९.	नृपजंग राणा	राणाको तर्फबाट	शिक्षा मन्त्री
१०.	यज्ञ बहादुर बस्नेत	राणाको तर्फबाट	स्वास्थ्य तथा स्वायत्त शासन मन्त्री

२००७ देखि २०१५ सम्म घटेका महत्वपूर्ण घटनाहरू

- मातृका प्रसाद कोइराला प्रधानमन्त्री : वि.सं. २००८ मंसिर १ गते
- मातृका प्रसाद कोइरालाको नेतृत्वमा २०१० साल बैशाख १६ गते दर्ता गरेको नयाँ दलको नाम : नेपाल प्रजा पार्टी
- नेपाल प्रजा पार्टीको नेतृत्वकर्ताको हैसियतमा मातृका प्रसाद कोइराला नेपालको प्रधानमन्त्री : वि.सं. २०१० असार ९
- टंक प्रसाद आचार्यको नेतृत्वमा नेपाल प्रजा परिषद्को एकलौटि शासन ७ सदस्यीय मन्त्रीमण्डलको गठन : २०१२ साल माघ १३ (नोट: टंकप्रसाद आचार्यको पालामा भएको मुख्य कामहरू- योजनावद्ध विकासको शुरुवात, नेपाल

राष्ट्र बैंकको स्थापना, नेपालले यू.एन.ओ. को सदस्यता प्राप्त गरेको, निजामती सेवा ऐन आएको, नेपाल-चीन शान्ति तथा मैत्री सन्धी भएको)

- टंक प्रसाद आचार्यको राजिनामा : वि.सं. २०१४ असार १९
- डा. के.आई. सिंह नेपालको प्रधानमन्त्री : वि.सं. २०१४ श्रावण ११
- डा. के.आई.सिंह नेतृत्वको सरकार सञ्चालन भएको जम्मा समय : ३ महिना २० दिन
- राजा महेन्द्रको प्रत्यक्ष शासनको सुरुवात : वि.सं. २०१४ कात्तिक २९
- वि.सं. २०१४ साल माघ १९ गते नेपालमा पहिलोपटक आमनिर्वाचनको घोषणा
- तत्कालीन मन्त्रीपरिषद्का अध्यक्ष सुवर्ण शम्शेरको नेतृत्वमा निर्वाचन सम्पन्न
- वि.सं. २०१५ को आम निर्वाचनमा मुलुकलाई विभाजन गरिएको जम्मा निर्वाचन क्षेत्र : १०९ वटा
- २०१५ को आम निर्वाचनको सुरुवात र समाप्ति : वि.सं. २०१५ फागुन ७ देखि २०१६ वैशाख १६
- आम निर्वाचन २०१५ को नितिजा कहिले सार्वजनिक : २०१६ वैशाख २८
- निर्वाचनपछि २०१६ साल जेठ १३ गते विधि कोइरालाको नेतृत्वमा पहिलो जननिर्वाचित सरकारको गठन
- २०१५ को आम निर्वाचनमा एकमात्र निर्वाचित महिला उम्मेदवारा : द्वारिकादेवी ठकुरानी
- डडेल्धुराबाट निर्वाचित भएर नेपालको पहिलो महिला मन्त्री भएकी
- आम निर्वाचन २०१५ मा सबैभन्दा धेरै सिट जिल्ले पार्टी : नेपाली कांग्रेस (७४ सिट)
- दोस्रो दल गोर्खा परिषद् भएको
- नेपाल सर्वप्रथम प्रतिनिधिसभाको बैठक : २०१६ असार १६
- सभामुख कृष्णप्रसाद भट्टराई र उपसभामुख महेन्द्र नारायण निधि भएका

कोशी सम्झौता

- वि.सं. २०११ साल बैशाख १२ गते (सन् १९५४ अप्रिल २५)
- नेपाल र भारतबीच भएको, नेपालको तर्फबाट महाविर शम्शेर र भारतको तर्फ गुलजारीलाल नन्दाले हस्ताक्षर गरेका
- प्रधानमन्त्री मात्रिकाप्रसाद कोइरालाको पालामा भएको

गण्डक सम्झौता

- वि.सं. २०१६ साल मंसिर १९ गते (१९५९-१२-०४) मा भएको
- नेपालको तर्फबाट सुवर्ण शम्शेर र भारतको तर्फबाट भगवान सहायकले हस्ताक्षर गरेका
- प्रधानमन्त्री वि.पि. कोइरालाको पालामा भएको

२०१७ देखि २०३६ सम्मका महत्वपूर्ण राजनीतिक घटनाहरू

- विश्वेश्वर प्रसाद कोइरालाको नेतृत्वमा १८ महिना चलेको सरकार नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०१५ को धारा ५५ प्रयोग गरी राजा महेन्द्रबाट विघटन : २०१७ साल पौष १
- निर्दलीय पञ्चायतको प्रार्दुभाव : वि.सं. २०१७ साल पौष २२
- पञ्चायत व्यवस्थाका लागि निर्माण गरिएका विभागहरू : पञ्चायत निर्देशन विभाग र पञ्चायत विकास विभाग
- नेपाललाई १४ अञ्चल ७५ जिल्लामा विभाजन : वि.सं. २०१८
- पञ्चायती व्यवस्थालाई टेवा पुऱ्याउने मुख्य उद्देश्य लिई नेपालको संविधान, २०१९ घोषणा : वि.सं. २०१९ पुष १
- दलविहिन पञ्चायती शासन व्यवस्थालाई वैधानिक प्रदान गर्ने संविधान : नेपालको संविधान २०१९
- तत्कालीन राजा महेन्द्र चढेको गाडीमा बम प्रहार : वि.सं. २०१८ माघ

- जनकपुर काण्डका नामले परिचित उक्त काण्डमा बम प्रहार गर्ने व्यक्ति : दुर्गानन्द भा (दुर्गानन्द भालाई दिइएको फाँसी वि.सं. २०२० माघ २५)
- गाउँ फर्क राष्ट्रिय अभियानको सुरुवात : वि.सं. २०२४
- विद्रोहमा संलग्नलाई गोली हानी हत्या गरिएको सुखानी हत्याकाण्ड समेत भनिने भापा विद्रोह : वि.सं. २०२८
- नेपालको इतिहासमा टिम्बुरबोटे काण्ड : वि.सं. २०३१
- विद्यार्थीद्वारा सुरु गरिएको जनसमर्थन सहितको पञ्चायत विरोधी आन्दोलन : वि.सं. २०३६

२०३७ देखि २०४६ सम्मका राजनीतिक घटनाहरू

- राजा वीरेन्द्रबाट जनमत संग्रहको घोषणा : २०३६ साल जेठ १०
- जनमत संग्रहको मुख्य विषय : सुधारिएको पञ्चायत कि बहुलीय शासन
- जनमत संग्रहको बेलामा नेपालको प्रधानमन्त्री : कीर्तिनिधि विष्ट
- जनमत संग्रह भएपन्थात नेपालको प्रधानमन्त्री : सूर्य बहादुर थापा
- जनमत संग्रहको क्रममा गठित निर्वाचन आयोगका अध्यक्ष : भगवतीप्रसाद सिंह
- जनमत संग्रहको समापन : वि.सं. २०३७ साल वैशाख २०
- जनमत संग्रहको नतिजा सार्वजनिक : वि.सं. २०३७ जेठ १
- जनमत संग्रहमा सुधारिएको पञ्चायतले जितेको जिल्ला : ५५ जिल्ला
- बहुलीय व्यवस्थाले जितेको जिल्ला : २० जिल्ला
- सुधारिएको पञ्चायतले प्राप्त गरेको मत : ५४.८ प्रतिशत
- सिन्धुपालचोकमा भएको पिस्कर हत्याकाण्ड : वि.सं. २०४०
- २०४२ को राष्ट्रिय पञ्चायतको चुनावबाट नयाँ प्रधानमन्त्री : मरिचमान श्रेष्ठ
- गणेशमान सिंहको घरको अङ्गनमा नेपाली कांग्रेसका कार्यकर्ताहरू तथा वाममोर्चाका नेताहरू र भारतीय विभिन्न राजनीतिक दलहरू समेत सहभागी भएको राष्ट्रिय सम्मेलन : वि.सं. २०४६ साल माघ ५ देखि ७
- नेपाली कांग्रेस, संयुक्त वाममोर्चा र संयुक्त राष्ट्रिय जनआन्दोलन समिति मिलेर आन्दोलनको घोषणा : वि.सं. २०४६ फागुन ७
- जनआन्दोलनकै बीचमा मरिचमान सिंह श्रेष्ठको मन्त्रीमण्डल विघटन गरी नयाँ प्रधानमन्त्री : लोकेन्द्र बहादुर चन्द
- राजाद्वारा पुनः वहुलीय प्रजातन्त्रको स्थापना : वि.सं. २०४६ साल चैत्र २६
- ४९ दिनसम्म जनआन्दोलन चलेको

२०५२ सालदेखि २०६३ सालसम्मका घटनाहरू

- नेकपा (माओवादी) द्वारा जनयुद्धको घोषणा : वि.सं. २०५२ फागुन १
- वि.सं. २०५४ साल असोज ४ गते प्रतिनिधि सभाबाट महाकाली सन्धि पारित भएको (प्रधानमन्त्री शेरबहादुर देउवाको पालामा भएको र नेपालको तर्फबाट उक्त सन्धीमा प्रधानमन्त्री शेरबहादुर देउवा र भारतको तर्फबाट प्रधानमन्त्री पि.भि. नरसिंह रावले हस्ताक्षर गरेका)
- २०५८ साल जेठ १९ गते राजदरबार हत्याकाण्ड भएको
- २०५९ साल जेठ ८ गते प्रधानमन्त्री शेरबहादुर देउवाले प्रतिनिधि सभा भंग गरेका
- वि.सं. २०५९ असोज १८ गते राजा ज्ञानेन्द्रले शेरबहादुर देउवालाई असक्षम घोषणा गरी पदमुक्त गरेका
- वि.सं. २०६१ माघ १९ गते राजा ज्ञानेन्द्रले राजनीतिक दलमाथि प्रतिबन्ध लगाई सम्पूर्ण राज्यसत्ता आफ्नो नियन्त्रणमा लिएका

- ⦿ संसदवादी ७ राजनीतिक दल र सशस्त्र आन्दोलनरत ने.क.पा. माओवादीबीच वि.स. २०६२ साल मंसिर ७ गते भारतको नयाँ दिल्लीमा १२ बुँदे सम्झौता भएको
- ⦿ राजाको प्रतिगमन विरुद्ध आन्दोलनरत राजनीतिक दलहरूले २०६२ चैत्र २४ गतेबाट दोस्रो जनआन्दोलन शुरु गरेका
- ⦿ वि.सं. २०६३ वैशाख ११ गते राजाबाट वि.सं. २०५६ सालमा निर्वाचित संसदको पुनर्स्थापनाको घोषणा गरेका
- ⦿ यसै घोषणा अनुरूप १९ दिने जनआन्दोलन (अप्रिल क्रान्ति सम्पन्न भएको)
- ⦿ प्रतिनिधि सभा घोषणापत्र जारी : वि.सं. २०६३ जेठ ४
- ⦿ सरकार र नेकपा (माओवादी) बीच युद्धविराम आचारसंहिताको सहमतिपत्रमा हस्ताक्षर : २०६३ जेठ १२
- ⦿ राज्यका सबै तहमा महिलाको एक तिहाई सहभागिताको ग्यारेण्टी गर्ने घोषणा : २०६३ जेठ १६
- ⦿ वि.सं. २०६३ साल कार्तिक २२ गते सरकार र माओवादीबीच सेनासमायोजन र हातहतियार व्यवस्थापन सम्बन्धी सम्झौता भएको
- ⦿ सात राजनीतिक दल र माओवादीबीच विस्तृत शान्ति सम्झौतामा हस्ताक्षर : २०६३ मंसिर ५ (हस्ताक्षर गर्ने गिरिजाप्रसाद कोइराला र प्रचण्ड)
- ⦿ हतियार र सेनाको व्यवस्थापनको अनुगमन गर्न सरकार माओवादी र संयुक्त राष्ट्रसंघबीच त्रिपक्षीय सम्झौता : २०६३ मंसिर २२
- ⦿ नयाँ अन्तरिम संविधान जारी तथा माओवादी प्रतिनिधि सहितको अन्तरिम व्यवस्थापिका गठन : २०६३ माघ १
- ⦿ संविधानमा पहिलो संशोधन : २०६३ फागुन ३०
- ⦿ नेकपा माओवादी सहितको अन्तरिम सरकार गठन : २०६३ चैत्र १८
- ⦿ वि.सं. २०६४ साल चैत २८ गते पहिलो संविधानसभाको निर्वाचन सम्पन्न
- ⦿ वि.सं. २०६५ साल जेठ १५ गते संविधानसभाको पहिलो बैठकले नेपालमा गणतन्त्रको स्थापना गरेको (अन्तरिम संविधान २०६३ को तेस्रो संशोधनले)

संविधान सभा निर्वाचन, २०६४

- ⦿ संविधान सभाबाट संविधान बनाउने नेपाली जनताको २००७ देखिको परिकल्पना अनुसार नेपालमा ऐतिहासिक रूपमा संविधान सभाको निर्वाचन : वि.सं. २०६४ वैशाख २८
- ⦿ जनआन्दोलन २ को सफलतासँगै आएको मूल राजनैतिक एजेण्डा : संविधान सभाको निर्वाचन
- ⦿ संविधान सभा निर्वाचनका लागि निर्वाचन आयोगमा दर्ता भएका दलहरू : ७४ दल
- ⦿ संविधान सभामा रहने जम्मा सदस्यहरूको व्यवस्था : ६०१ जना सदस्य (जसमा २४० सदस्य प्रत्यक्ष निर्वाचित र ३३५ प्रतिशत जना समानुपातिक निर्वाचन प्रणाली)
- ⦿ नेपाली नागरिकहरूले मतदान गर्न पाउने उमेर र उम्मेदवार हुन पाउने उमेर : १८ वर्ष र २५ वर्ष
- ⦿ प्रत्यक्ष निर्वाचन तर्फ सफल भएका दलहरू : ९ दल
- ⦿ समानुपातिक निर्वाचनतर्फ सफल दलहरू : २५ दल
- ⦿ प्रत्यक्ष तर्फ १२१ सिट (५०.४१ प्रतिशत) र समानुपातिक तर्फ १०० सिट (२९.२८ प्रतिशत) जितेर बनेको देशको प्रमुख पार्टी : नेकपा (माओवादी)

पहिलो संविधानसभाको विघटन

- ⦿ पहिलो संविधानसभाको निर्वाचनपछि प्रचण्ड, माधवकुमार नेपाल, भलनाथ खनाल, बाबुराम भट्टराई प्रधानमन्त्री निर्वाचित भएपनि संविधानसभाबाट संविधान निर्माण गर्न नसकी वि.सं. २०६९ जेठ १४ गते विघटन भएको

- तत्कालीन प्रधानन्यायधिश खिलराज रेग्मीलाई मन्त्री परिषद्को अध्यक्ष बनाई उनके नेतृत्वमा वि.सं. २०७० साल मंसिर ४ गते दोस्रो संविधानसभाको निर्वाचन भएको
- दोस्रो संविधान सभाले वि.सं. २०७२ साल असोज ३ गते नेपालको संविधान जारी गरेको

संविधान सभाबाट संविधान निर्माण

- संविधानसभाबाट निर्माण गरिएको नेपालको वर्तमान संविधानको नाम : नेपालको संविधान
- नेपालको वर्तमान संविधान घोषणा र लागू : वि.सं. २०७२ असोज ३
- विश्वमा संविधान सभाबाट संविधान निर्माण गर्ने ४४ औं मुलुक : नेपाल
- संविधान सभाबाट सर्वप्रथम संविधान जारी गर्ने विश्वको पहिलो मुलुक : फ्रान्स (४३ औं मुलुक द्युनिसिया)
- वर्तमान संविधान संविधानसभाबाट पारित मिति : २०७२ भाद्र ३० (पक्षमा ५०७ जना र विपक्षमा २५ जना)
- संविधान सभाको प्रक्रियामा बहिष्कारको नीति लिने सदस्यको संख्या : ५८ जना
- नेपालको संविधानलाई संविधान सभाका अध्यक्षद्वारा प्रमाणीकरण : २०७२ असोज १
- वर्तमान संविधान घोषणा हुँदा नेपालको राराष्ट्रपति : डा. रामवरण यादव
- वर्तमान संविधान घोषणा हुँदा नेपालको प्रधानमन्त्री : सुशिल कोइराला
- नेपालको संविधानमा जम्मा भाग, धारा र अनुसूचीहरु : ३५ भाग ३०८ धारा र ९ अनुसूची
- संविधानको विपक्षमा मतदान गर्ने कुल संसद २५ जना सदस्यहरु रहेको पार्टी : राप्रपा नेपाल
- संविधान सभामा राजनीतिक संवाद तथा सहमति समितिका सभापति : डा. बाबुराम भट्टराई
- संविधान मस्यौदा समितिका अध्यक्ष : कृष्ण प्रसाद सिटौला
- वर्तमान संविधानको पहिलो संशोधन : वि.सं. २०७२ फागुन १६ (पहिलो संशोधनमा धारा ४२, धारा ८४ र धारा २८६ संशोधन)
- संविधान सभामा कुल ६०१ जना सदस्य मध्ये संविधान सभामा बहाल सदस्य संख्या ५९७ जनामा पनि १ जना निलम्बित, १ जना निधन र २ मनोनित गर्न बाँकी

नेपालको थप प्रमुख ऐतिहासिक घटनाक्रम

विपश्वी बुद्धको नेपाल आगमन	सत्ययुग
मञ्जुश्रीले दहको रूपमा रहेको काठमाडौं उपत्यकाको पानी काटी बगाएर बस्ती बसाएका	त्रेतायुग
नेपालका प्रथम राजा धर्माकर	त्रेतायुग
छैटौं किराँती राजा हुमती	महाभारतको युद्धकाल
गौतम बुद्धको नेपाल आगमन	साताँ किराँती राजा जितेदास्तीका पालामा
सप्तराषि अशोकको नेपाल आगमन	चौधाँ किराँती राजा स्थूङ्कोको पालामा
लिच्छवी वंशको उदय	लगभग सन् ११०
प्रथम लिच्छवी राजा जयदेवको शासनकाल	ईशाको सुरुतिर
मानदेवको शासनकाल	शाके सम्वत् ३८६ देखि ४१३
अंशुवर्माको उदय	वि.स. ६६२

नागराजद्वारा खस राज्यको स्थापना	ई.पू. ११५०
खस साम्राज्यका क्राचल्लको राज्यरोहण	वि.सं. १२६४
खस राजा जितारी मल्लद्वारा काठमाडौँ उपत्यका आक्रमण	वि.सं. १३४४ पुस, १३४५ फागुन, १३४६ फागुन
आदित्य मल्लद्वारा उपत्यका आक्रमण	वि.सं. १३८४
नान्यदेव तिरहुतमा (सिम्रौनगढ) कर्णाटक राज्यको स्थापना	वि.सं. ११५४
मल्लकालको उदय वि.स. १२५७	प्रथम मल्ल राजा अरि मल्लको राज्यकाल वि.सं. १२५७ - १२७४
सिम्रौनगढका अन्तिम राजा हरिसिंहदेवमाथि दिल्लीका मुसलमान बादशाह गयासुद्दिन तुगलकद्वारा आक्रमण	कर्णाटक राज्य ध्वस्त वि.सं. १३८१
जयस्थिति मल्लको राज्यरोहण	वि.सं. १३८०
बंगालका शासक समुसुद्दिन इलियासद्वारा नेपालमाथि आक्रमण	वि.सं. १४०६
यक्ष मल्लको राज्यकाल	वि.सं. १४२८-१५३९
रत्न मल्लको राज्यकाल	वि.सं. १५४१-१५७७
द्रव्य शाहद्वारा गोरखा राज्यको स्थापना	वि.सं. १६१६
गोरखाका राजा राम शाहको राज्यकाल	वि.सं. १६६३-१६९०
प्रताप मल्लको राज्यकाल	वि.सं. १६९८-१७३१
महेन्द्र मल्लको राज्यरोहण	वि.सं. १६१७
सिद्धिनरसिंह मल्लद्वारा पाटनको कृष्णमन्दिरको स्थापना	वि.सं. १६९३
भूपतिन्द्र मल्लको राज्यकाल	वि.सं. १७५३-१७७९
पृथ्वीनारायण शाहद्वारा नुवाकोटमाथि पहिलो आक्रमण	वि.सं. १८००
पृथ्वीनारायण शाहद्वारा नुवाकोटमाथि दोस्रो आक्रमण तथा विजय	वि.सं. १८०१
कीर्तिपुरमाथि पहिलो आक्रमण	वि.सं. १८१४ जेठ १९
मकवानपुरमाथि विजय वि.स. १८१९	भाद्र ९
बंगालका नवाब मिरकासिमद्वारा गुरगिन खाँको नेतृत्वमा पठाइका सेनामाथि गोरखालीको विजय	सन् १७६३ जनवरी ३०
कीर्तिपुरमाथि दोस्रो आक्रमण	वि.सं. १८२१ असोज ४
कीर्तिपुरमाथि तेस्रो आक्रमण तथा विजय	वि.सं. १८२२ चैत ३
जयप्रकाश मल्लको सहयोगका लागि किनलकको नेतृत्वमा	वि.सं. १८२४

पठाएको अड्डग्रेज फौजमाथि गोरखाली आक्रमण तथा विजय	
काठमाडौं विजय	वि.सं. १८२५ भाद्रशुक्ल रविवार (इन्द्रजात्रा) का दिन
ललितपुर विजय	वि.सं. १८२५ असोज १३ गते
भक्तपुर विजय	वि.सं. १८२६ मंसिर १ गते
पृथ्वीनारायण शाहको निधन	वि.सं. १८३१
नेपाल र तिब्बतबीच व्यापारिक सन्धि	सन् १७७५ सेप्टेम्बर
नेपाल र गढवालबीचको शान्ति सम्झौता	सन् १७९१
नेपाल तिब्बतबीच पहिलो युद्ध	सन् १७८८-१७८९
नेपाल तिब्बतबीच केरुड सन्धि	सन् १७८९ जुन २
नेपाल तिब्बतबीच दोस्रो युद्ध	सन् १७९२ अक्टुबर
नेपाल र इस्ट इन्डिया कम्पनीबीच व्यापारिक सन्धि	वि.सं. १८४९ वैशाख ३
गोरखापत्र प्रकाशन	वि.सं. १९५८
बासटुहरण वा बिर्ताहरण	वि.सं. १८६२
नेपाल-अड्डग्रेज युद्ध	सन् १८१४-१८१६
सुगौली सन्धि (नेपाल अड्डग्रेजबीच)	वि.सं. १८७३ फागुन/चैत्र (४ मार्च १८१६)
पहिलो राजदूत एडवर्ड गार्डनर	बेलायत सन् १८१६ मे
नेपाल-तिब्बतबीच तेस्रो युद्ध	सन् १८५५-१८५६
थापाथली सन्धि नेपाल-तिब्बतबीच	वि.सं. १९१२ चैत्र
कोतपर्व	वि.सं. १९०३ असोज २ गते
भण्डारखाल पर्व	१९०३ कार्तिक १२
अलौ पर्व	वि.सं. १९०४ साउन
जंगबहादुरलाई श्री ३ को उपाधि	वि.सं. १९१३ श्रावण
सन् १८७५ को भारत विद्रोहपछि जंगबहादुरले अड्डग्रेजसँग सम्झौता गरी बाँके बर्दिया, कैलाली, कञ्चनपुर नयाँ मुलुक अड्डग्रेजबाट फिर्ता ल्याएका	वि.सं. १९१६
नेपालको पहिलो मुलुकी ऐन, दरबार स्कूलको स्थापना	वि.सं. १९१०
सती प्रथा उन्मूलन	वि.सं. १९७७
मकै पर्व	वि.सं. १९७७
त्रिचन्द्र कलेज स्थापना	वि.सं. १९७५

दास प्रथा उन्मूलन	वि.सं. १९८१
आर्य प्रचारमा प्रतिबन्ध	वि.सं. १९८७
लाइब्रेरी पर्व	वि.सं. १९८७
प्रचण्ड गोरखा पर्व	वि.सं. १९८८
नेपाल प्रजापरिषद्को स्थापना	वि.सं. १९९३ जेठ २०
अखिल भारतीय नेपाली कांग्रेसको स्थापना	वि.सं. २००२ माघ १२
नेपाली प्रजातन्त्र काउँग्रेसको स्थापना	सन् १९४९
जेगवनी सम्मेलन	वि.सं. २००४ जेठ
प्रथम मजदुर हड्डताल	वि.सं. २००३ फागुन ११
जयतु संस्कृतम् राणाशासनविरुद्ध सत्याग्रह	वि.सं. २००४ वैशाख १
नेपालको वैधानिक कानून घोषणा	वि.सं. २००४ माघ १३
नेपाल प्रजा पञ्चायत	वि.सं. २००५ आश्विन
नेपाल कम्युनिस्ट पार्टीको स्थापना	वि.सं. २००६ भाद्र ३०
नेपाल-भारत मैत्री सन्धि	वि.सं. २००७ श्रावण
प्रजातन्त्रको घोषणा	वि.सं. २००७ फागुन ७
नेपालको अन्तरिम शासन विधान	वि.सं. २००७ फागुन ७
पहिलो आमनिर्वाचन	वि.सं. २०१५
पञ्चायती नेपालको संविधान, २०१९ घोषणा	वि.सं. २०१९ पुस १
गाउँफक्क अभियान	वि.सं. २०२८
शान्ति क्षेत्र प्रस्ताव	वि.स. २०३१ फागुन १३
जनमत सङ्ग्रहको घोषणा	वि.सं. २०३६ जेठ १०
जनमत सङ्ग्रह	वि.सं. २०३७ वैशाख २०
सत्याग्रह	वि.सं. २०४२
संयुक्त वाममोर्चाको गठन	वि.सं. २०४६ माघ २
बहुदलीय व्यवस्थाको पुनर्बहाली	वि.सं. २०४६ चैत्र २६
नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७	वि.सं. २०४७ कार्तिक २३
नेकपा (एमाले) को स्थापना	वि.सं. २०४७ पुस २२
प्रजातन्त्र पुनर्बहालीपछिको पहिलो आमनिर्वाचन	वि.सं. २०४८ वैशाख २९
मध्यावधि निर्वाचन	वि.सं. २०५१ कार्तिक २९

नेकपा माओवादीद्वारा सशस्त्र जनयुद्धको सुरुवात	वि.सं. २०५२ फागुन १
आमनिर्वाचन २०५६	वि.सं. २०५६ वैशाख २ र ३
राजदरबार हत्याकाण्ड	वि.सं. २०५८ जेठ १९
राजा ज्ञानेन्द्रबाट शाही घोषणा	वि.सं. २०६१ माघ १९
नेपाल सरकार र माओवादीबीच विस्तृत शान्ति सम्झौतामा हस्ताक्षर	वि.सं. २०६३ मङ्गसिर ५
नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ जारी	वि.सं. २०६३ माघ १ नेपालमा
ऐतिहासिक संविधान सभाको निर्वाचन	वि.सं. २०६४ चैत्र २८
संविधानसभाको पहिलो बैठक/गणतन्त्रको घोषणा शाहवंशीय राजतन्त्रको अन्त्य	वि.सं. २०६५ जेठ १५
राजा ज्ञानेन्द्रबाट नारायणहिटी दरबार छाडेको	वि.सं. २०६५ जेठ २९
राष्ट्रपति र उपराष्ट्रपतिको निवार्चन सम्पन्न	वि.सं. २०६५ साउन ६
गणतन्त्र नेपालका प्रथम राष्ट्रपति डा. रामवरण यादवको सपथ ग्रहण	वि.सं. २०६५ साउन ८
ने.क.पा. माओवादीका नेता पुष्पकमल दाहाल (प्रचण्ड) को अध्यक्षतामा पहिलो गणतान्त्रिक सरकार गठन	वि.सं. २०६५ भाद्र
पहिलो संविधानसभाको विघटन	वि.सं. २०६९ जेठ १४
अन्तरिम चुनावी मन्त्रिपरिषद्को गठन	२०६९ चैत्र १
दोस्रो संविधानसभाको निर्वाचन	४ मङ्गसिर २०७०
दोस्रो संविधानसभाको पहिलो बैठक	वि.सं. २०७० माघ ८
अठारौं सार्क शिखर सम्मेलन, काठमाडौं	मङ्गसिर ११-१२, २०७१
सत्य निरूपण तथा मेलमिलाप आयोग र बेपत्ता पारिएका व्यक्तिको छानबिन आयोग गठन	वि.सं. २०७१, माघ २६
नेपालको संविधान वि.सं. २०७२,	असोज ३
गणतन्त्र नेपालका दोस्रो राष्ट्रपतिमा श्री विद्यादेवी भण्डारी निर्वाचित	वि.सं. २०७२, कार्तिक ११
नेपालको संविधानको पहिलो संशोधन	वि.सं. २०७२, फागुन १६
राष्ट्रपतिमा श्री विद्यादेवी भण्डारी पुनःनिर्वाचित	वि.सं. २०७४ फागुन, २९

४.२ नेपाली समाजः बनोट, सामाजिक प्रथा, परम्परा, मूल्य र मान्यता

सामाजिक प्रथा परम्परा मूल्य र मान्यता

- पहिलेदेखि चलिआएको रीतिरिवाज, चालचलन आदिलाई प्रथा भनिन्छ।
- प्राचीनकालदेखि समाजले मान्दै आएका तथा सामाजिक रूपमा प्रचलनमा रहिआएको व्यवहार एवम् चालचलनलाई परम्परा भनिन्छ।

दासप्रथा

- वि.सं. १९८१ वैशाख १ मा राणा प्रधानमन्त्री चन्द्र शमशेरले दासत्व मोचनको घोषणा गरी नेपालमा दास प्रथाको उन्मुलन
- मानिसको मूल्य तोकी किनबेच गरी दास दासीको रूपमा राख्ने प्रथा
- नेपालमा दासप्रथाको उन्मुलन गर्दा दासदासीको संख्या ५९,५७३ जना रहेको
- वि.सं. १९९० मा जंगबहादुरको पालामा जारी भएको मुलुकी ऐनले १६वर्ष भन्दा कम उमेरकालाई दास दासी राख्न नपाउने व्यवस्था गरेको
- विश्वमा सर्वप्रथम दास प्रथा उन्मुलन गर्ने देश : डेनमार्क
- प्राचीन तथा मध्यकालमा विश्वका अधिकांश मुलुकमा रहेको प्रथा

सति प्रथा

- आफ्नो लोग्ने मरेपछि लोग्नेको चितासँगै श्रीमतीले पनि प्राण त्याग गर्नुपर्ने अत्यन्त कठोर प्रथा तथा अमानवीय प्रथा
- प्राचीन कालदेखि नै नेपाल र भारतमा प्रचलित
- लिच्छवीकालीन राजा मानदेवले आफ्नी आमालाई सती जान रोकेका
- सरकारको अनुमतिमा मात्र सति जान पाइने नियम ल्याउने – वीर शमशेर
- सन् १९९० मा जारी भएको मुलुकी ऐनले १६ वर्षभन्दा कम उमेरकी महिला तथा ५ वर्षमुनिको छोराछोरी भएकी आमा सति जान नपर्ने व्यवस्था
- वि.सं. १९७७ असार १५ गते चन्द्र शमशेरद्वारा अन्त्य

झारा प्रथा

- राज्य, भूमिपति तथा सरकारी कर्मचारीहरूले पारिश्रमिक नै नलिई लिने सेवा वा काम
- भारा प्रथाको किसिम : २ (व्यक्तिगत काममा लिइने र सरकारी कामका लागि प्रयोग गरिने)
- राणाकालमा बढी प्रचलित, नेपालबाट उन्मुलन
- पृथ्वीनारायण शाहको पालामा सार्वजनिक निर्माण कार्यका लागि प्रयोग गरिएको

कमैया प्रथा

- साहुसँग लिएको रकम कट्टा नहुन्जेलसम्मका लागि साहुकोमा गाएर बस्ने प्रथा
- बर्दिया, सुखेत, कैलाली, कञ्चनपुर, दाढ, सल्यान, बाँके आदि जिल्लाहरुमा प्रचलित प्रथा
- वि.सं. २०५७ श्रावण २ गते प्रधानमन्त्री गिरिजा प्रसाद कोइरालाद्वारा नेपालमा कमैया प्रथाको अन्त्य

हलिया प्रथा

- भूमिपतिको जग्गा विना पारिश्रमिक खनजोत गर्ने र खेतीपातीको काम गर्ने प्रथा
- वि.सं. २०६५ भाद्र २१ मा नेपालमा प्रधानमन्त्री पुष्पकमल दाहाल 'प्रचण्ड' द्वारा हलिया प्रथाको उन्मुलन

दाइजो प्रथा

- विवाहको क्रममा दुलही पक्षले दुलाहा पक्षलाई दिने जिन्सी वा नगद सम्पत्ति
- माझी तर्फबाट प्रदान गरिने चल अचल सम्पत्ति

देउकी प्रथा

- ⦿ चौधौं शताब्दीमा डोटीका राजा नागी मल्लद्वारा सुरुवात
- ⦿ नेपालको सुदूरपश्चिम क्षेत्रमा प्रचलित, विषेश गरी बैतडी जिल्लाको मेलौली मन्दिर
- ⦿ आफ्नो मनोकांक्षा पूरा गर्न आपनै छोरी वा गरिब परिवारकी छोरी किनेर मन्दिरमा लगि चढाउने प्रथा
- ⦿ आफ्नो मनोकांक्षा पूरा गर्न, छोरा जन्माउन, महारोग लागेमा, मुद्दा जित्ने भाकल गर्ने, भाकल पूरा गर्नका लागि कन्या मन्दिरमा चढाउने प्रथा

छाउपडी प्रथा

- ⦿ रजश्वला हुँदा, सुत्केरी हुँदा घर देखि टाढा बनाइएको गोठमा बस्नुपर्ने सामाजिक नियम
- ⦿ सामाजिक बन्धनहरु : गोठमा बस्नुपर्ने, घरको आँगन, धारो, बाटो टेक्न नहुने, दूध, दही, च्यू खान नहुने, अरुलाई छुन नहुने
- ⦿ बाजुरा, डोटी, बझाड, कालिकोट, डेल्धुरा, दैलेख, अछाम, हुम्ला, जुम्ला आदि जिल्लाहरुमा रजश्वला भएका महिलालाई भनिने शब्द : छाउपडी
- ⦿ छाउपडी बस्नुपर्ने दिनहरु : पहिलो रजश्वला हुने बालिका ११ देखि १५ दिन, अरु केटीले ५ दिन, विवाहित महिलाले ४ दिन, सुत्केरीले ११ दिन
- ⦿ छाउपडी प्रथाको मुख्य केन्द्र : अछाम
- ⦿ यो प्रथा रोक्नको लागि सर्वोच्च अदालतको फैसला : २०६२ बैशाख १९
- ⦿ नेपाल सरकारले जारी गरेको निर्देशिका : छाउपडी प्रथा उन्मुलन निर्देशिका २०६४

घोडा भेडा प्रथा

- ⦿ स्थानीयबीच भएको लेनदेन, अंशवण्डासँग सम्बन्धित भै-भगडा मिलाउन, कुटपिट आदिका लागि भद्र भलादमी बोलाउने र उनीहरुका लागि छुट्याइएको ठेकी कोशेली : घोडा भेडा प्रथा
- ⦿ भै-भगडा मिलाएपछि भद्र भलादमीलाई भेडा काटेर खुवाउनु पर्ने र घर फर्कदा घोडा चढाएर पठाउनुपर्ने प्रथा
- ⦿ मुगु जिल्लामा प्रचलित प्रथा

डंगुवा प्रथा

- ⦿ विधवा नारीले परपुरुषलाई लोग्ने जस्तै बनाएर राख्ने प्रथा
- ⦿ डंगुवा प्रथा प्रचलन भएको जाति : राजवंशी
- ⦿ डंगुवा बस्ने पुरुषहरु प्रायः श्रीमती बितेका तथा कमजोर आर्थिक अवस्था भएका हुने र यिनीहरुको सम्पत्तिमा कुनै अधिकार नहुने तथा सामाजिक तथा धार्मिक कार्यमा समेत सरिक हुन नपाउने नियम

बाँधा प्रथा

- ⦿ गरिबहरुले आफ्ना सन्तानलाई बन्धक राख्ने प्रथा : बाँधा प्रथा
- ⦿ पृथ्वीनारायण शाहको पाला अधिसम्म प्रचलनमा रहेको प्रथा : बाँधा प्रथा

भुमा प्रथा

- ⦿ नेपालको उत्तरी भागमा बसोबास गर्ने शेर्पा, लामा, लोवा आदिले चलाएको प्रथा
- ⦿ स्थानीय समाजमा गुरु पुरोहितको कार्य गर्ने व्यक्ति : भुमा वा ढावा
- ⦿ माइली छोरीलाई भुमा (बौद्ध कन्या) र माइलो छोरालाई ढावा (लामा) बनाएर बौद्ध गुम्बाको सेवा गर्न चढाइने वा केहीले स्वेच्छाले समेत गर्ने गरेका
- ⦿ छोरीलाई गुम्बामा चढाउनु पूर्व ३ वर्ष ३ महिना ३ दिन गुप्तवास राख्ने प्रथा

- गुम्बामा रहेका भुमा र लामाबीच अवैध यौन सम्बन्ध भई जन्मेको सन्तान लामा वा भुमाका रूपमा त्यही गुम्बामा रहने प्रचलन रहेको प्रथा

खुल्ला प्रथा

- प्रत्येक वर्ष पुष १५ गते देखि चैत्र १५ सम्म ३ महिना अविवाहित युवतीहरु एकान्तवास वा वनवास जीवन बिताउनु पर्ने प्रथा
- एकान्तवास र वनवासको समयमा अभिभावकले भेदन नहुने प्रचलन रहेको प्रथा
- नेपालको डोल्पा जिल्लाको सुर्मा गाउँमा प्रचलित प्रथा
- वि.सं. २०५३ मा सुर्मा गाउँका भद्रभलादमीले खुल्ला प्रथाको अन्त्य गर्ने निर्णय गरेका

तिर्जा प्रथा

- राज्यको सिपाही तथा हाकिमलाई तलवको रूपमा हरेक वर्ष कुनै ठाउँको यति बाली उठाई खानु भनी दिइएको अधिकारपत्र
- जुद्ध शमशेरको पालामा प्रचलनमा रहेको प्रथा

डोलाजी प्रथा

- मध्यकालमा खस, मल्ल राज्यमा प्रचलित विवाहको एउटा प्रथा
- दुलाहा नै दुलहीको घरमा गई बस्ने, दुलहीको गोत्रमा दुलाहाको गोत्र समेत परिवर्तन हुने, उसको पारिवारिक सदस्य बनी अंशियार समेत हुने प्रचलन

घुम्टो प्रथा

- विवाहत महिलाहरुले मान्यजनहरुको आगाडि जाँदा सधै घुम्टोले अनुहार छोप्नु पर्ने प्रचलन
- नेपालको पूर्वी र मध्य तराईमा प्रचलनमा रहेको

सैरली प्रथा

- युवकहरुले युवतीहरुलाई निमन्त्रणा गर्ने र युवतीहरु बोलाएको ठाउँमा घुम्न वा शयर गर्न जाने प्रथा
- कर्णाली प्रदेशको सल्यान र सुखेत जिल्लामा प्रचलनमा रहेको

गाईजात्रा

- गाईजात्राको प्रचलन जगत प्रकाश मल्लले गरेका हुन् भने काठमाडौँमा गाईजात्राको सुरुवात प्रताप मल्लले गरेका
- यो जात्रा भाद्रकृष्ण प्रतिपदा जनैपूर्णिमाको भोलिपल्टदेखि ७ दिनसम्म मनाइन्छ
- लाखेनाच, रोपाइजात्रा, खडगजात्रा, नाटकहरु, लोकनृत्य आदि प्रदर्शन गरिन्छ

घोडेजात्रा

- यो जात्राको सुरुवात काठमाडौँका अन्तिम मल्ल राजा जयप्रकाश मल्लले सुरु गरेका
- काठमाडौँको टुँडिखेलमा घोडा दौड समारोह आयोजना गरिन्छ

बिस्केट जात्रा

- २ वर्षे मेला पनि भनिने यो जात्राको सुरुवात जगतज्योति मल्लले गरेका
- राजा भुपतिन्द्र मल्लले यो जात्रा द रात ९ दिन मनाउने प्रचलनको सुरुवात गरेका
- वर्षको अन्तिम हप्ताको चौथो दिनदेखि नववर्षको दिनसम्म मनाइन्ने

रातो मत्स्येन्द्रनाथको जात्रा

- सुरुवात नरेन्द्रदेवले गरेका
- रातो मत्स्येन्द्रनाथलाई उपत्यकाको संरक्षक र प्राणी जगतका पालनकर्ता मानिन्छ
- मत्स्येन्द्रनाथलाई दूध, दहीको महास्नान गराइन्छ

- ललितपुरको पुल्चोकबाट रथयात्रा सुरुवात गरी पाटनको जावलाखेलमा मत्स्येन्द्रनाथको भोटो देखाई जात्रा सम्पन्न गरिन्छ

- यो जात्रा चैत्र वैशाखमा सुरु भई भण्डै महिनाभरि नै चल्दछ

सेतो मत्स्येन्द्रनाथको जात्रा

- सुरुवात प्रताप मल्लले गरेका
- चैत्र वैशाखतिर शुभ साइत जुराई यो रथयात्रा गरिने
- सेतो मत्स्येन्द्रनाथलाई सम्पूर्ण प्राणी जगतका मालिक मानिने

राष्ट्रिय जनगणना २०८८ अनुसार नेपालका धर्महरु

धर्म	संख्या	प्रतिशत	धर्म	संख्या	प्रतिशत	धर्म	संख्या	प्रतिशत	धर्म	संख्या
हिन्दू	२,१५,५१,४९२	८१.३	इस्लाम	११,६२,३७०	४.४	इसाई	३,७५,६९९	१.४	शिख	६०९
बौद्ध	१३,००६	-	बहाइ	१,२८३	-	बौद्ध	२३,९६,०९९	९		
किराँत	८,०७,१६९	३	प्रकृति	१,२१,९८२	०.४	जैन	३,२१४			

हिन्दू धर्म

- हिन्दू धर्मको सुरुवात : इसापूर्व १५०० (भारत)
- विश्वको सबैभन्दा प्राचीन धर्म : हिन्दू धर्म
- हिन्दू धर्मका प्रमुख ग्रन्थहरु : वेद, रामायण, महाभारत, उपनिषद, पुराण र चण्डी
- हिन्दू धर्मका ४ वर्णहरु : ब्राह्मण, क्षत्री, वैश्य र शुद्र
- शिवलाई मान्ने शैव, देवी दुर्गालाई मान्ने शाक्त सम्प्रदाय तथा भगवान विष्णुलाई मान्ने वैष्णव सम्प्रदाय पाइने धर्म : हिन्दू धर्म
- हिन्दू धर्मको अर्को नाम : वैदिक, सनातन र परम्परागत धर्म
- विश्वमा हिन्दू धर्म मान्ने मानिसहरु : १४ प्रतिशत
- हिन्दू धर्मका ४ धाम : बद्रीनाथ, केदारनाथ, रामेश्वर र द्वारिकानाथ
- हिन्दू धर्मका धार्मिक ग्रन्थ : वेद र महाभारत
- विश्वको सबैभन्दा ठूलो हिन्दू मन्दिर रहेको देश : अङ्गोरभाट
- हिन्दू धर्मको अर्को नाम : वैदिक, सनातन र परम्परागत धर्म
- विश्वमा हिन्दू धर्म मान्ने मानिसहरु : १४ प्रतिशत
- विश्वको सबैभन्दा ठूलो हिन्दू मन्दिर रहेको देश : अङ्गोरभाट
- हिन्दू धर्मको प्रचारक : यज्ञवल्क्य, वशिष्ठ, व्यास, वाल्मीकी, स्वामी दयानन्द सरस्वती र स्वामी विवेकानन्द
- हिन्दू धर्मका विशेषताहरु : अनेकाँ देवीदेवताको पूजा, पुनर्जन्ममा विश्वास, कर्मको सिद्धान्त र वर्ण व्यवस्था
- विश्वमा हिन्दू धर्म बढी भएका देशहरु : नेपालमा ८१.३ प्रतिशत, भारतमा ७९.८ प्रतिशत, मौरिससमा ४८.५ प्रतिशत, फिजीमा २७.९ प्रतिशत र गुयानामा २४.८ प्रतिशत

हिन्दू धर्मसंग जोडिएका धार्मिक मान्यताहरु

- एकमात्र ईश्वर : ब्रह्मा
- दुई आयन : उत्तरायण र दक्षिणायन
- त्रिकुट : सुरो, मरिच, पिपला
- तीन लोक : स्वर्ग, मर्त्य र पातल
- त्रिदेव : बह्मा, विष्णु, महेश्वर

● त्रि आयाम	: लम्बाई, चौड़ाई र उचाई
● त्रिगुण	: सत्त्वोगुण, सजोगुण, तमोगुण
● त्रिदोस	: वात, पित्त, कफ
● त्रिरत्न	: सुन, चाँदी, तामा
● मनका तीन शक्ति	: इच्छाशक्ति, क्रियाशक्ति र ज्ञानशक्ति
● तीन अवस्था	: जागृत, स्वप्न र सुषुप्ति
● त्रिकाल	: भूत, वर्तमान र भविष्य
● त्रिनेत्र	: दया, शान्ति र सत्य
● चारवेद	: ऋग्वेद, यजुर्वेद, अथर्ववेद, सामवेद
● चार उपवेद	: आयुर्वेद, धनुर्वेद, गन्धर्ववेद, स्थापत्यवेद
● चार युग	: सत्ययुग, त्रेतायुग, द्वापरयुग र कलियुग
● चार नीति	: साम, दाम, दण्ड र भेद
● चार जात	: ब्राह्मण, क्षेत्री, वैश्य र शुद्र
● चार विनायक	: सूर्य विनायक, जलविनायक, अशोक विनायक, चन्द्र विनायक
● चार नारायण	: चाँगु नारायण, इचंगु नारायण, विशंखु नारायण र शेष नारायण
● चार बाराही	: बज्रबाराही, धुमबाराही, धनतले, नील बाराही
● चार भगवती	: पलाञ्चोक भगवती, नाला भगवती, शोभा भगवती र नक्साल भगवती
● चार भज्ज्याङ	: साँगा, पाँचमाने, पाटी र खरी भज्ज्याङ
● चार आश्रम	: बहमाचर्य, गृहस्थ, वानप्रस्थ र सन्यास
● चार पुरुषार्थ	: धर्म, अर्थ, काम र मोक्ष
● चार अवस्था	: जागृत, स्वप्न, सुसुप्त र तुरीय
● धर्मका चार पाठ	: दया, सत्य, शान्ति, अहिंसा
● चार पुरुषार्थ	: धर्म, अर्थ, काम, मोक्ष
● पञ्चतत्व	: पानी, वायु, तेज, आकाश, पृथ्वी
● पञ्चदेव	: गणेश, सूर्य, देवी, रुद्र, विष्णु
● पञ्चाङ्ग	: बार, तिथि, नक्षेत्र, योग, करण
● पञ्चकन्या	: अहिल्या, द्रौपदी, कुन्ती, तारा, मन्दोदरी
● पञ्चधातु	: सुन, चाँदी, तामा, काँस, पित्तल
● पञ्चपल्लव	: आँप, डुम्री, वर, पिपल, पाकरी
● पञ्चवृक्ष	: पारिजात, कल्पवृक्ष, हरिश्रच्छन, सन्तान, मान्दर
● पञ्चबाजा	: दमाहा, सहनाई, नरसिंगा, ट्याम्के, भयाली
● पञ्चरत्न	: सुन, हिरा, मोती, नीर, मणिक
● पञ्चामृत	: गाईको दुध, दही, घिउ, मह, सछबर
● पञ्चगव्य	: गाईको दुध, दही, छ्यू, गोवर, गहुँत
● पञ्चकर्म	: जप, तर्पण, होम, रुद्राभिषेक, ब्राह्मण भोजन
● पाँच प्रकारका अन्न	: धान, मृग, तिल, मास, जौ
● पञ्चगुण	: शब्द, स्पर्श, रूप, रस, गन्ध

- पांच विधा : चारवेद, छ वेदाङ्ग, धर्मशास्त्र, मिसांसा, पुराण
- वेदका ६ अङ्ग : शिक्षा, कल्प, व्याकरण, निरुक्त, छन्द, ज्योतिष
- रामायणका ७ काण्ड : बालकाण्ड, अयोध्याकाण्ड, किसिकन्धाकाण्ड, अरण्यकाण्ड, सुन्दरकाण्ड, युद्धकाण्ड, उत्तरकाण्ड
- सप्तर्षी : अग्नि, वशिष्ठ, कश्यप, गौतम, भारद्वाज, जमदग्नी, विश्वामित्र
- सप्तसिन्धु : गंगा, यमुना, सरस्वती, गोदावारी, नर्मदा, सिन्धु, कावेरी
- राज्यका अष्टाङ्ग : राजा, राष्ट्र, अमात्य, दुर्ग, सेना, कोष, सामत्त, प्रजा
- अष्ट चिरञ्जीवी : अश्वस्थामा, बली, व्यास, हनुमान, विभिषण, कृपाचार्य, परशुराम, नारद
- नवधातु : सुन, चाँदी, फलाम, सिसा, तामा, पित्तल, पारो, काँस, चुम्बक
- नवरत्न : मोती, पन्ना, मणिक, गोमेद, हिंग, मुगा, लहसुनियम, पदमराज, निलम (नीर)
- नवरस : शृङ्गार, हास्य, करुणा, रौद्र, वीर, भयानक, विभत्स, अद्भूत, शान्त
- नौमती बाजा : भृयाली, द्याम्को, ढोलक, कर्नाल, दुई दमाह र दुई सहनाई, नरसिंगा
- दश दिशा : पूर्व, आगनेय, दक्षिण, नौरित्य, पश्चिम, वायव्य, उत्तर, इशान्य, आकाश र पाताल
- दश दान : गाई, तिल, सुन, भूमि, कपडा, चाँदी, नूत, छ्यू, जौ, सख्खर

हिन्दू धर्मका ४ वेद र ४ उपवेद

वेद	उपवेद	गुरु	विशेषताहरू
ऋग्वेद	धनुर्वेद	विश्वामित्र	ईश्वरको प्रशंसा गरिएको तथा विश्वकै पुरानो वेद
यजुर्वेद	आयुर्वेद	धन्वन्तरी	गायत्री मन्त्र उल्लेख तथा कर्मकाण्डको चर्चा गरिएको
सामवेद	गन्धर्ववेद	भरतमुनि	संगीतको उत्पत्ति, भक्तिभाव र कर्मकाण्ड र सबैभन्दा सानो वेद
अथर्ववेद (RASA)	स्थापत्यवेद (DAGS)	भारद्वाज (BDBV)	नयाँ वेद, अर्थ (व्यापार) सँग सम्बन्धित र ईश्वरको शक्ति र चमत्कारको वर्णन

रामायणका सात काण्डहरू

- १. बालकाण्ड
- २. अयोध्याकाण्ड
- ३. अरण्यकाण्ड
- ४. किसिकन्धाकाण्ड
- ५. सुन्दर काण्ड
- ६. युद्ध काण्ड
- ७. उत्तर काण्ड

महाभारतका १८ पर्वहरू

१. आदि पर्व	२. सभा पर्व	३. वन पर्व	४. विराट पर्व
५. उद्योग पर्व	६. भिष्म पर्व	७. द्रोण पर्व	८. कर्ण पर्व
९. शल्य पर्व	१०. स्त्री पर्व	११. शान्ति पर्व	१२. अनुशासन पर्व
१३. सौप्तिक पर्व	१४. अश्मेघ पर्व	१५. आश्रमवासी पर्व	१६. मौशल पर्व
१७. महाप्रस्थान पर्व	१८. स्वर्गारोहण पर्व		

गुप्तवासमा पाण्डवहरूको नाम

१. द्रौपदी - सारिन्द्री	२. युधिष्ठिर - कंक	३. नहकुल - शतानिक	४. अर्जुन - बल्लभ
५. सहदेव - श्रुतसेन			

हिन्दू दर्शनका प्रवर्तकहरू

- योगशास्त्रः पतञ्जली

- पूर्व मिमांसः जैमिनी
- सांख्यशास्त्रः कपिल
- वैशेषिक शास्त्रः कर्णाद
- उत्तर मिमांसः व्यास
- न्यायशास्त्रः गौतम ऋषि
- चारयुग – सत्य, त्रेता, द्वापर र कली

युगको सुरु भएको दिनः

- सत्य युगः अक्षय तृतीया (वैशाख शुक्ल तृतीया)
- त्रेता युगः कार्तिक शुक्ल नवमी
- द्वापर युगः भाद्र कृष्ण त्रयोदशी
- कलि युगः पौष आमावस्य (पुसे औंसी)

विभिन्न जातिका सम्मान/सम्बोधन सूचकहरू

जातजाती	सम्मान सूचक	जातजाती	सम्मान सूचक
ब्राह्मण	गुरु, ज्यू बाजे, पण्डित	लिम्बु/थकाली	सुब्बा
क्षेत्री	काजी	सार्की	मिजोर
चमार	राम, मौची	थारु	चौधरी
तामाङ्ग	लामा	कायस्थ	मुनिमजी
दमाई	दर्जी/नगर्ची	शाह, राणा ठकुरी	बाबुसाहेब
गनगाई	देउनिया	राजवंशी	देउनिया

विभिन्न जातिका कुल देवता/ईष्टदेवता

जातजाती	कुलदेवता/ईष्टदेवता	जातजाती	कुलदेवता/ईष्टदेवता
माझी	भीमसेन	गनगाई	महाविर/ठाकुर
दुसाद	सहलेस	जिरेल/सुरेल	भाँकिनी-गियामिनी
लिम्बु इष्टदेवी	इमासड	लिम्बु आराध्यदेवी	चुमा
थारु	घोडा	मेचे	सिउँडीको बोट
शेर्पा	जी डग	मुसहर	दिनभद्री
गाइने	बिभुलाङ्गो	भाँगड	भाइजन

नेपालका केही धार्मिक स्थलहरू

धार्मिक स्थल	जिल्ला
पशुपतीनाथ, स्वयम्भुनाथ, बौद्धनाथ, गुहेश्वरी, बुढानिलकण्ठ, भद्रकाली, दक्षिणकाली	काठमाडौ
बराह क्षेत्र, दन्तकाली, बुढासुब्बा, पिण्डेश्वर, रामधुनी	सुनसरी
व्यास गुफा, देवघाट, छाब्दीवाराही, ढोरवाराही	तनहुँ
हलेशी महादेव	खोटाड
गजुरमुखी मन्दिर, पञ्चकन्या, माईपोखरी	इलाम
सतासीधाम, अर्जुनधारा, किचकवध	भापा
सिद्धकाली	संखुवासभा

जानकी मन्दिर, धनुषाधाम, गंगासागर	धनुषा
किराँतेश्वर महादेव मन्दिर, सिद्धबाबा मन्दिर, कमलामाई	सिन्धुली
छिन्नमस्ता भगवती	सप्तरी
पाथीभरा मन्दिर	ताप्लेजुड
विक्रम बाबाको थान, सोमेश्वर मन्दिर	चितवन
कालिज्योक भगवती, दोलखा भिमसेन	दोलखा
नमोबुद्ध, पलाज्योक भगवती, चण्डेश्वरी	काभ्रेपलाज्योक
पाटन कृष्ण मन्दिर, बगलामुखी मन्दिर	ललितपुर
भैसालोटन, वाल्मीकी आश्रम	नवलपरासी
कागबेनी, मुक्तिनाथ, दामोदरकुण्ड	मुस्ताङ
मनकामना	गोरखा
लुम्बिनी, सैनामैना	रुपन्देही
चन्दननाथ मन्दिर	जुम्ला
देवीघाट	नुवाकोट
गलेश्वर महादेव, कपिलाश्रम, पुलहाश्रम, जडभरत गुफा	स्यागदी
वाग्लुड़ कालिका	वाग्लुड़
मालिकार्जुन	दार्चुला
रामरोशन	अछाम
स्वर्गद्वारी	च्यूठान
काँक्रेविहार, देउती बज्यै	सुर्खेत
त्रिपुरासुन्दरी	बैतडी
गोसाइकुण्ड, सूर्यकुण्ड	रसुवा

नेपाली भाषा

- जुम्लाको सिज्जा उपत्यकाबाट विकसित भएको मानिने
- तिब्बतको घाँटीबाट नेपाल प्रवेश गरी खस राज्यको स्थापना नागराजले गरेका
- सुरुमा यस भाषालाई खस भाषा वा सिज्जाली भाषा भनिएको
- वि.सं. १३१२ मा अशोक चल्लले ताम्रपत्रमा लेखेको आधिकारिक लेख यस भाषाको सबैभन्दा पुरानो अभिलेख मानिएको

नेपाली भाषाको प्राचीनकाल

- खस राज्यदेखि बाईसी चौबिसी राज्यको उदयसम्मको अवधि
- वि.सं. १०४० देखि १५४९ सम्म
- वि.सं. १०३८ को दामुपालको अभिलेख
- अशोक चल्लको दुल्लुको शिलालेख
- गोरखाको बाघबाई गुम्बामा प्राप्त आदित्य मल्लद्वारा लिखित ताम्रपत्र
- पुण्य मल्लको ताम्रपत्र

नेपाली भाषाको माध्यमिक काल

- बाईसी चौबिसी राज्यको उदयदेखि नेपाल एकीकरणसम्मको अवधि

● वि.सं. १५५५ को ताप्रपत्र

● वि.सं. १९४८ को मोतिराम भट्टद्वारा लिखित भानुभक्तको जीवन चरित्र

नेपाली भाषाको आधुनिक काल

● गोरखापत्रको प्रकाशनदेखि हालसम्मको अवधि

● वि.सं. १९५८ वैशाख २४ गते देव शमशेरको पालमा गोरखापत्रको सुरुवात भएको

राष्ट्रिय गान

● नेपालको नयाँ राष्ट्रिय गानका रचनाकार प्रदिप कुमार राई हुन्

● व्याकुल माइलाको उपनामले समेत चिनिने

● नयाँ राष्ट्रिय गानमा द हरफ ४६ शब्द र १२८ अक्षर रहेका

● धुनको समय : १ मिनेट ५ सेकेण्ड

● संगीत अम्बर गुरुडको रहेको

● सार्वजनिक : वि.सं. २०६४ साउन १८ गते

जानकी मन्दिर

● मध्येश प्रदेशको धनुषा जिल्लाको जनकपुरधाममा अवस्थित

● नेपालको सबैभन्दा ठूलो मन्दिर

● मुगल वा राजपूत शैली निर्माण गरिएका

● वि.सं. १९४१ : जानकी मन्दिर निर्माण

● रामनवमी पर्वमा जानकी मन्दिरमा नेपाल, भारत, श्रीलंका लगायतका हजारौं हिन्दू धर्मालम्बीहरुको भीड लाग्ने

● वृषभानु (टिकमगढकी महारानी) ले निर्माण गरेको

● नौ लाख खर्च गरी निर्माण गरिएकाले नौलखा मन्दिर भन्ने गरिएको

● जानकी मन्दिरको निर्माण पुरा गर्न १६ वर्ष लागेको

आराध्यदेव पशुपतिनाथ

● पशुपतिनाथ रहेको स्थान : वागमती प्रदेशको राजधानी काठमाडौँमा अवस्थित

● पशुपतिनाथको संस्थापक : प्रचण्डदेव

● पाँचाँ धामको रूपमा प्रस्ताव गरिएको धाम : पशुपतिनाथ

● पशुपतिनाथलाई राज मान्यता प्रदान : अशुंवर्मा

● वि.सं. १९७९ मा विश्व सम्पदा सूचीमा सूचीकृत

● वि.सं. १२७१ मा जयसिंहदेवले पशुपतिनाथको अहिलेको स्वरूप निर्माण

● पशुपतिनाथमा भट्ट पूजारी राख्ने चलन यक्ष मल्लले चलाएका

● पशुपतिनाथका ४ ढोकाहरुको निर्माणे चाँदीबाट निर्माण गरिएका

● पशुपतिनाथका प्रथम भट्ट पूजारी : शेखरानन्द

● ५ वटा मुख भएको

● पशुपतिनाथको क्षेत्रफल : २६४ हेक्टर

● पशुपतिनाथलाई बुद्धको मुकुट प्रत्येक कर्तिक शुक्ल अष्टमी पहिराउने गरिएको

दिशा	मुखको नाम	प्राप्ति	दिशा	मुखको नाम	प्राप्ति	दिशा	मुखको नाम	प्राप्ति
पूर्व	तत्पुरुष	ज्ञान	पश्चिम	सद्योजात	सम्पत्ति	उत्तर	वामन	दम्पत्ति
दक्षिण	अघोर	शत्रुनाश	आकाश	इशान	भक्तिभाव			

मुक्तिनाथ मन्दिर

- अवस्थित जिल्ला : गण्डकी प्रदेशको मुस्ताङ
- आस्था राख्ने मुख्य धर्मालम्बीहरु : हिन्दू र बौद्ध
- मुक्तिनाथ परिसरमा रहेका जम्मा धाराहरु : १०८ धारा
- मुक्ति क्षेत्र अवस्थित नदीको किनार : कालीगण्डकी
- मुक्तिनाथ मन्दिर रहेको उचाइ : ३,८०० मिटर

नेपालका चार धामहरु

१. हरिहर क्षेत्र : तनहुँ   २. मुक्ति क्षेत्र : मुस्ताङ   ३. बराह क्षेत्र : सुनसरी   ४. रुहु क्षेत्र : गुल्मी

पौराणिक पात्रका माता पिताहरु

पात्र	पिता	माता	पात्र	पिता	माता
दुर्योधन	धृतराष्ट्र	गान्धारी	प्रतिवन्ध्य	युधिष्ठिर	देवकी
प्रद्युम्न	कृष्ण	रुमिमणी	इरावन	अर्जुन	उलुपी
घटोत्कच	भीम	हिङ्मवा	बभुवाहन	अर्जुन	चित्रांगना
परशुराम	जमदग्नी	रेणुका	बर्बरिक	घटोत्कच	मोर्भी
पार्वती	हिमालय	मेनका	वेदव्यास	पराशर	मत्स्यगन्धा
श्रीकृष्ण	वासुदेव	देवकी	अभिमन्यु	अर्जुन	सुभद्रा
ध्रुव	उत्तानपाद	सुनीति	कर्ण	सूर्य	कुन्ती
अष्टावक्र	कहोड	सुजता	दत्तात्रेय	अत्रि	अनुसूया
विचित्रवीर्य	सन्तनु	सत्यवती	दशरथ	अज	इन्दुमति
पाण्डु	विचित्रवीर्य	अम्बालिका	धृतराष्ट्र	विचित्रवीर्य	अम्बिका
अंगद	बाली	तारा	पञ्चपाण्डव	पाण्डु	कुन्ती र माद्री
विदुर	वेदव्यास	दासी	कश्यप	मरिची	कला

पौराणिक व्यक्ति र तिनका पत्नीहरु

पौराणिक व्यक्ति	पत्नी	पौराणिक व्यक्ति	पत्नी	पौराणिक व्यक्ति	पत्नी
शिव	पार्वती	विभीषण	सरमी	दुर्योधन	भानुमति
ब्रह्मा	ब्राह्मी, सतरुपा, गायत्री	अत्री	अनुसूया	गौतम	अहिल्या
रावण	मन्दोदरी र धन्यमालिनी	वाली	तारा	दृश्यन्त	शकुन्तला
भरत	माण्डवी	जनक	सुनयना	वेदव्यास	पिङ्गला
कृष्ण	रुक्मिणी	गणेश	ऋद्धि र सिद्धि	कर्ण	पद्मावती
विदुर	सुलभा	सुग्रीव	रमा र तारा	राम	सीता
पञ्चपाण्डव	द्रौपदी	अभिमन्यु	उत्तरा	बलराम	रेवती
युधिष्ठिर	द्रौपदी, देविका	कुम्भकर्ण	बज्रज्वाला	बली	असना
सूर्य	सन्ध्या	लक्ष्मण	उर्मिला	पाण्डु	कुन्ती र माद्री
सिद्धार्थ गौतम	यशोधरा	कालिदास	विद्योत्तमा	द्रौणाचार्य	कृपी
वासुदेव	देवकी	विष्णु	लक्ष्मी	वशिष्ठ	अरुन्धती
हिमालय	मेनुका	अग्नि	स्वाहा	इन्द्र	शची

धार्मिक लेखकहरु

लेखक	धार्मिकग्रन्थ	लेखक	धार्मिकग्रन्थ
वेदव्यास	महाभारत, भागवतगीता	महर्षि बाल्मीकी	रामायण
कालिदास	रघुवंश, कुमारसम्भवम्, मेघदूत	मनु	मनुस्मृति
वेदव्यासका पिता (परासर)	अठार पुराण	पाणिनी	अष्टध्यायी

बारका स्वामी

बार	बारका स्वामी	बार	बारका स्वामी	बार	बारका स्वामी	बार	बारका स्वामी
आइतबार	अग्नि	सोमबार	जल	मङ्गलबार	भूमि	बुधबार	हरि
बिहिबार	इन्द्र	शुक्रबार	इन्द्रायणी	शनिबार	ब्रह्मा		

केही धार्मिक पात्रका नाम र त्यसलाई बुझाउने विभिन्न अर्थहरु

नाम	बुझाउने अर्थ	नाम	बुझाउने अर्थ	नाम	बुझाउने अर्थ	नाम	बुझाउने अर्थ
सरस्वती	विद्याकी देवी	एकलव्य	गुरुभक्त	दधिची	दानी	लक्ष्मी	धनकी देवी
युधिष्ठिर	सत्यवादी	चाणक्य	नीतिवान	सुदामा	गरिब	हरिशचन्द्र	सत्यवादी
नारद	कुरोटे	मिरा	भक्तिनी	कुवेर	धनी	भीष्म	दृढ़ प्रतिज्ञा
विभिषण	कुलद्रोही	सावित्री	पतित्रता	दुर्वाशा	रिसाहा	बुद्ध	शान्तिदूत
भगिरथ	परिश्रमी	कुम्भकर्ण	सुताहा	हनुमान	काम फत्ते गर्ने	राम	मर्यादापुरुष

४.३ सांस्कृतिक सम्पदा: किसिम, स्थिति, विशेषता, महत्व र संरक्षण

सांस्कृतिक सम्पदा :

प्राचीनकालदेखि परम्पराको रूपमा चलिआएका मानव संस्कारलाई नै सांस्कृति भनिन्छ। धार्मिक आस्था र विश्वास भल्कि ने संस्कृतिलाई सांस्कृतिक सम्पदा भनिन्छ। हाम्रा परम्परागत मान्यताहरू, आचारविचार, रहनसहन, धर्म र धार्मिक ग्रन्थहरू, लोकनृत्य, अभिलेख, शिलापत्रहरू नै सांस्कृतिक सम्पदाहरू हुन्। सन् २०१० सम्ममा विश्वका ऐतिहासिक तथा सांस्कृतिक महत्वका ७०४ वटा स्थानहरू विश्व सम्पदामा परेका छन्। जसमध्ये नेपालका १० वटा स्थानहरूलाई विश्व सम्पदासूचीमा सूचीकृत गरिएको छ, त्यसमध्ये ८ स्थानहरू ऐतिहासिक तथा सांस्कृतिक महत्वका रहेका छन्। यिनै विभिन्न सम्पदाले नै समाजको विशेषतालाई प्रतिविम्बित गर्दछन्। सांस्कृतिक सम्पदाको संरक्षणमा महत्वपूर्ण भूमिका खेल्ने पुरातत्त्व विभागको स्थापना गरिएको छ। भौतिक र अभौतिक गरी दुई प्रकारका सांस्कृतिक सम्पदा हुन्छन्।

भौतिक सांस्कृतिक सम्पदाहरू

पौराणिक मठमन्दिर, गुम्बा, स्तूप, मूर्ति, शालिक, ऐतिहासिक दरबार, ताम्रपत्र, शिलालेखजस्ता अभिलेखहरू, लोकनृत्य, लोकबाजा, चित्रकला, ऋषिमुनिका तपोभूमिका रूपमा रहेका हिमाल-पहाड तथा नदीहरू ऐतिहासिक गुफा तथा तीर्थस्थल, श्रीखण्ड, रुद्राक्ष, धार्मिक महत्वका वृक्षहरू, प्राचीन गरगहना, प्राचीन हातहतियार आदि।

अभौतिक सांस्कृतिक सम्पदाहरू

धर्म, परम्परा, रहनसहन, भेषभूषा, चालचलन, रीतिथिति, चाडपर्व, तिथी, व्रत, आदि अभौतिक सांस्कृतिक सम्पदाहरू हुन्।

राष्ट्रिय सांस्कृतिक सम्पदाको संरक्षणसम्बन्धी दीर्घकालीन नीति नेपाल सरकारबाट राष्ट्रिय सांस्कृतिक नीति २०६७ जारी गरिएको छ। भाषा, कला, संस्कृति, ललितकला र सङ्गीत नाट्य क्षेत्रको विकास, प्रवर्द्धन र संरक्षणको लागि नेपाल प्रज्ञा प्रतिष्ठान, नेपाल ललितकला प्रज्ञा प्रतिष्ठान र नेपाल सङ्गीत तथा नाट्य प्रज्ञा प्रतिष्ठानको गठन भई सञ्चालनमा रहेका छन्। राष्ट्रिय अभिलेखालय, राष्ट्रिय सङ्ग्रहालय छाउनी, राष्ट्रिय मुद्रा सङ्ग्रहालय, राष्ट्रिय कला सङ्ग्रहालय भक्तपुर, क्षेत्रीय सङ्ग्रहालय पोखरा, क्षेत्रीय सङ्ग्रहालय सुखेत, क्षेत्रीय सङ्ग्रहालय धनकुटा, गोरखा सङ्ग्रहालय, कपिलवस्तु सङ्ग्रहालयको स्थापना भई पुरातात्त्विक वस्तुहरू संरक्षणतर्फ कार्यक्रमहरू सञ्चालन भइरहेका छन्।

त्यसैगरी ७२ जिल्लाका सम्पदाहरूको सूचीकरण भई त्यसै अनुरूपका कार्यक्रमहरू सञ्चालन भइरहेका छन्। साथै, विश्व सम्पदा सूचीमा सूचीकृत सम्पदाहरूको संरक्षणका लागि कार्यक्रमहरू सञ्चालनमा रहेका र पवित्र धार्मिकस्थल देवघाट क्षेत्रको २० वर्षे गुरुयोजना स्वीकृत भएको, अन्य जातीय सङ्ग्रहालयहरू स्थापना कार्यलाई निरन्तरता दिई स्थानीय निकाय र समुदायको सहभागितामा धरान, चितवन, कीर्तिपुर, पोखरा, दाढ र जुम्लामा जातीय सङ्ग्रहालयहरू सुरु गरिएको, काठमाडौंको गोकर्णमा जनआन्दोलन तथा शहिद स्मृति सङ्ग्रहालयको पूर्वाधार विकास सुरु गरिएको, नारायणहिटी दरबार सङ्ग्रहालय स्थापना भई केही भाग सर्वसाधारणको अवलोकनका लागि खुल्ला गरिएको साथै मैथिली साहित्यका महाकवि विद्यापतिको स्मृति पुरस्कारको लागि रू १ करोडको अक्षयकोष स्थापना गरिएको छ। लुम्बिनी, पशुपति र जनकपुर क्षेत्रका गुरुयोजना अनुरूप पूर्वाधार विकाससम्बन्धी क्रियाकलापहरूसमेत सञ्चालन भइरहेका छन्।

सांस्कृतिक सम्पदाको किसिम :

- ⌚ सांस्कृतिक सम्पदालाई कति भागमा विभाजन गरिन्छ ? २ भागमा
- ⌚ सांस्कृतिक सम्पदाका किसिम के के हुन ? भौतिक सांस्कृतिक सम्पदाहरू र अभौतिक सांस्कृतिक सम्पदाहरू
- ⌚ भौतिक सांस्कृतिक सम्पदाहरूमा के के कुराहरु पर्दछन् ? मठ, मन्दिर, गुम्बा, स्तूप, मूर्ति, शालिक, ऐतिहासिक दरबार, ताम्रपत्र, शिलालेख जस्ता अभिलेखहरू, लोकनृत्य, लोकबाजा, चित्रकला, ऋषिमुनिका तपोभूमिका

रुपमा रहेका हिमाल-पहाड तथा नदीहरु ऐतिहासिक गुफा तथा तिर्थस्थल, श्रीखण्ड, रुद्राक्ष आदि जस्ता धार्मिक महत्वका वृक्षहरु, प्राचीन गरगहना, प्राचिन हातहतियार आदि ।

- ⦿ अभौतिक सांस्कृतिक सम्पदाहरुमा के के कुराहरु पर्दछन् ? धर्म, परम्परा, रहनसहन, भेषभूषा, चालचलन, रीति थिति, चाडपर्व, तिथि ब्रत आदि ।
- ⦿ नेपालमा सांस्कृतिक सम्पदाको संरक्षणमा महत्वपूर्ण भूमिका खेल्ने कार्यालय कुन हो ? पुरातत्व विभाग

विश्व सम्पदा र नेपाल

क्र.सं.	सम्पदाको नाम	सूचीकृत मिति	अवस्थिति	किन महत्वपूर्ण छ ?
१	पशुपतिनाथ	सन् १९७९	काठमाडौं उपत्यका	विभिन्न कालका कला, संस्कृति, भेषभूषा आदि भल्कै ऐतिहासिक सांस्कृतिक सम्पदा भएकाले
२	स्वयम्भू			
३	बौद्धनाथ			
४	भक्तपुर			
५	पाटन			
६	हनुमानढोका			
७	चाँगुनारायण			
८	सगरमाथा राष्ट्रिय निकुञ्ज	सन् १९७९		विश्वको सर्वोच्च शिखर सगरमाथा र दुर्लभ वन्यजन्तु
९	चितवन राष्ट्रिय निकुञ्ज	सन् १९८४		दुर्लभ वन्यजन्तु
१०	लुम्बिनी	सन् १९९७		गौतम बुद्धको जन्मस्थल

- ⦿ सङ्ग्रहालयको स्थापना किन गरिन्छ ? ऐतिहासिक, कलात्मक, धार्मिक, सांस्कृतिक, पुरातात्विक सम्पदाहरुको संरक्षण गर्ने
- ⦿ प्रकृतिका आधारमा सङ्ग्रहालय कति प्रकारका छन् ? ४ प्रकार (साधारण, कला, ऐतिहासिक एवम् पुरातात्विक र विज्ञान)
- ⦿ कलाका हिसाबले काठमाडौं उपत्यकालाई कस्तो सङ्ग्रहालय मानिन्छ ? खुला सङ्ग्रहालय
- ⦿ विश्वसम्पदा सूचीमा सूचिकृत सम्पदालाई कति भागमा वर्गीकरण गर्न सकिन्छ ? ३ भागमा (सांस्कृतिक, प्राकृतिक र मिश्रित)

नेपालका सङ्ग्रहालयहरु

सङ्ग्रहालयको नाम	अवस्थित जिल्ला	सङ्ग्रहालयको नाम	अवस्थित जिल्ला
राष्ट्रिय सङ्ग्रहालय	छाउनी, काठमाडौं	राष्ट्रिय धातुकला सङ्ग्रहालय	पाटन दरबार स्वायायर, ललितपुर
नारायणहिटी सङ्ग्रहालय	काठमाडौं	प्राकृतिक इतिहास सङ्ग्रहालय	स्वयम्भू काठमाडौं
लेप्चा सङ्ग्रहालय	इलाम	सर्प सङ्ग्रहालय	दमक, भापा
चेपाड सङ्ग्रहालय	शक्तिखोर, चितवन	थारु सङ्ग्रहालय	चितवन
थारु सांस्कृतिक सङ्ग्रहालय	ठाकुरद्वार, बार्दिया	जनजाति सङ्ग्रहालय	भूकुटी मण्डप
जुद्धजातीयकला सङ्ग्रहालय	छाउनी	गुरुड सङ्ग्रहालय	घलेगाड, लमजुङ तथा कास्की
राष्ट्रिय मुद्रा सङ्ग्रहालय	छाउनी	राष्ट्रिय फुटबल सङ्ग्रहालय	सानेपा
राष्ट्रिय काष्ठकला सङ्ग्रहालय	पूजारी मठ, भक्तपुर	पुरातात्विक सङ्ग्रहालय	कपिलवस्तु
राष्ट्रिय धातुकला सङ्ग्रहालय	पाटन दरबार स्वायायर	जनयुद्ध सङ्ग्रहालय	रोल्पा
ओलम्पिक सङ्ग्रहालय	त्रिपुरेश्वर, काठमाडौं	ज्यापु सङ्ग्रहालय	भक्तपुर
जिरेल सङ्ग्रहालय	जिरी	किराँत सङ्ग्रहालय	खोटाङ
माझी सङ्ग्रहालय	स्याङ्जा	कुमाल सङ्ग्रहालय	स्याङ्जा